

מזכרונותיו של פארטיזן

יעקב סיגאליק

א

...בשיירת איוב החלו להגיע אלינו בחודשי ספטמבר-אוקטובר 1941.

לראשונה שמענו על ההרג בעיירה זימבין שע"י בוריסוב. השמועה אמרה שבעיירה זו הושמדו כל היהודים. כעבור שבועות אחדים, סיפרו איברי הסביבה שבלאקוויסק הוצאו להורג כל יהודי העיירה. באחד הימים, בשעה מוקדמת בבוקר, נשמעו דפיקות בדלת ביתנו. כשפתחנו, עמדה על הסף דודתנו רחוקה ובתה ליובה מהעיירה פלישציניץ. לדבריה, גורשו כל יהודי העיירה ובדרך, בכיוון לבוריסוב גורו כולם. הבורות לקבורתם היו מוכנים מראש.

צעדי המוות התקרבו והלכו אלינו. בין פליטי פלישציניץ היה יהודי בשם לייבל מינצ'ל ממינסק שזוועות שלושת הפוגרומים עברו על ראשו: זימבין, לאקוויסק ופלישציניץ. אכסנו אותו בביתנו כי טרם סבלנו ממחסור במזון.

כשהכרתיו מקרוב ועמדתי על טיבו נוכחתי לדעת שהאיש הוא בעל סרץ וגבון, נועצתי בו: מה עלינו לעשות? ברור היה לשנינו שגל הרציחות מתקרב גם לדולהינוב. החלטנו להתקין "מלינז" אחת או שתיים, לילדים ולנשים. את ה"מלינז" הראשונה בנינו מתחת לפני הקרקע באורחותיו של שכני יוסף קרמר. הפרינו בור גדול, ארבעה על ארבעה מטר, תקענו כלונסאות בקצות הבור ועליהם שמנו קירות עץ עבות מכוסות באדמה. את העפר השפוך פזרנו ולהסוותה החפירה כיסינו את השטח בנבל סוסים. בקצה הבור התקנו דלתית קטנה שהוסוותה בצורת דופן של אבוס. את ה"מלינז" השנייה בנינו באורחה שע"י ביתנו ע"י התקנת קיר כפול. בשתי ה"מלינז" מצאו מקלט כמה וכמה משפחות שניצלו בזמן האקציה הראשונה והשנייה. עם צמצום שטח הגינוי אי אפשר היה להגיע ל"מלינז" האלו בשעת האקציה השלישית. מבין שוכני ה"מלינז" נשארו בחיים יוסף קרמר ומשפחתו בלבד.

...לייבל מינצ'ל ואני החלטנו לצאת ליער על אף ההורף הסתקרב. אולם החורף בשנת 1941-42 היה קשה במיוחד. גאלצנו לכן לדחות יציאתנו עד הרגע האחרון. קננה בלבנו התקפה שמא נוכל להחזיק מעמד עד שסוג האוויר ישתנה לטובה ואז נוכל לצאת ליער. המשכנו כך עד ה'14 במרץ 1942. בינתיים התחלנו לארגן קבוצת צעירים ליציאה ליער. אולם חבל התליה התחיל להתהדק סביב לצווארנו. ידיעות על הזוועות היו מגיעות מהעיירות הסמוכות. ביום ד' ה'12 במרץ, באו אלינו פליטים מאילצ' וסיפרו שיום קודם לכן פוצו לעיירתם כמאה רוצחים שגירשו את היהודים מבתיהם וריכוזו אותם בכיכר שבעיירה. לאחר מכן הריצו אותם מחוץ לעיירה וע"י הכביש הראשי גורו כולם. את הילדים כלאו באמבר ריק. שפכו עליו בגזין והעלוהו באש על הילדים שבתוכו. (על מעשה זוועה זה הם חזרו לאחר מכן בדולהינוב ובעיירות אחרות). הרגשנו בעליל שהמוות

* מקלט מוסתר. המלה נלקחה מהעגה המקובלת בין אנשי העולם התחתון.

מתקרב וחולך אלינו, כי אילע היתה הקרובה ביותר לדולהינוב. עוד באותו ערב התכנסנו כעשרים צעירים, להתיעצות. הרגשנו כי האסון מתקרב אלינו. לאחר שעה של התייעצות החלטנו שלייב מינצ'על ואני נצא למחרת היום ליער, להתקשר עם אחד האיכרים בסביבה שיסייע בידינו לרכוש אספקה ואף ישמש לנו כמקשר. בתוכניתי היה לצאת ליערות קאליק שבין דולהינוב ודוקשיץ. באותה סביבה גר מכיר משכבר הימים, איכר ואיש סחחרת מנוסה שהיה מצייד אותנו בספרות אסורה שהכריח מכריה"מ בשנים 1930-32. בראינקע קאלאגא היה אדם הגון ובעל מרץ. אבל תכניתו שובשה. אמנם יצאנו בשעה הנקובה. אולם כשהתרחקנו בקילומטר מהעיירה שמענו הלמות פרוטות סוס, כשהפכנו פנינו, הוברר לנו מיד שרודפים אחרינו. מפקד המשטרה המקומית ואחד חייל גרמני במחלקת רתומה לסוס וכמה שוטרים רכובים על אופניים השיגו אותנו. "עמדו ידיים למעלה!" וללא שעות תחלו להכותנו מכות רצח. תוך שהם חוקרים אותנו לאן פנינו מרעדות. ברשתנו היו שקים ריקים וטענתנו היתה שאנו הולכים לקושש עצים בשביל העיירה. היה בידינו אישור בכתב מראש העיר כי אכן נשלחנו למלאכה זו. ייתכן ושעות היתה בידינו שיצאנו לדרכנו בשעת הצהריים. שכן האישור שבידינו כמוהו כאפס בעיני מעניני המכות נמשכו ללא הרף. קת של רובה הונחתה על ראשו של חברי והוא נפל מתבוסס בדפו על השלג וצח. כתם דם גדול התפשט סביבו. אותי כיבדו במחלומות בכל חלקי גופי אולם למולי, לא פגעו בראשי. הפרוזה העבה שלבשתי אותו יום בלמה במקצת את המכות. ועד שלא שכרו את הקת לא פסקו מלהרביץ בי. (הרובה עם הקת השבורה נפל לידינו בהתקפה על דולהינוב. בה השתתפתי בהיותי כבר פארטיזן). לאחר התייעצות ביניהם קשרו הרוצחים את שנינו למחלקת וחפנו אותה במון חזרה לעיירה השוטרים. רוכבים על האופניים. ליוו אותנו מאחור. לאחר כמה עשרות מטרים דפקו השוטרים בסוס והוא פתח בדהירת נפלנו על השלג ונגררנו מאחורי המחלקת כשאנו קשורים אליה בחבלים. כפגרי"מים הובאנו כך בעיצומו של יום לעיירה. הרחובות היו מוצפים בשלוליות מים מרופשים מעורבים בזבל בהמות. וכך נגררנו עד לחצר של תחנת המשטרה. שם חתרו תבלינו ונצטוונו לשאוב מים מהבאר כדי לשטוף את הזוהמה שנדבקה אלינו. כשברששו לעשות זאת, הפליאו שוב את מכותינו. בסופו של דבר, העלו השוטרים כמה דליי מים מהבאר ושפכו אותם עלינו. רטובים היינו עד מות עצמותינו ורעדנו כבקדחת. במצב זה הובאנו לחקירה לתחנת המשטרה.

בתחנת נמצאו אותה שעה שני גרמנים מיחידת הקשר. בת 11 איש שהתמקמה בדולהינוב. אנשי יחידה זו עינו את יהודי העיירה. הפליאו מכותיהם כשאלה לא מיתרו להוריד את כובעיהם או שהשתהו מלרדת מהמדרכה. שני הגרמנים והמפקד המקומי (בריון שלא מכבר הגיע מקריביצי) פתחו בחקירה: מה קשרינו לפארטיזנים? איזה אירגון קיים בעיירה? השיבונו שאין אנו יודעים כלל פארטיזנים מהם ושאלו כל אירגון בעיירה. תשובה זו גררה אחרית פרשת מכות מחודשת. מהלומות של קלות רובים. מאלות גומי ומכל הבא ליד ניתכו עלינו ללא הפסק. חברי איבדו את הכרתו כשהוא מתבוסס בדמו. אני החזקתי מעמד ובהיותי שרוע על הרצפה התחננתי לפני אלהים שיטול את נשמתו למען קצרי עיגוי. החוקרים התקשרו בטלפון למטה המשטרה הצבאית בדוקשיץ והודיעו שנתפסו שני פארטיזנים יהודיים. את תשובת המטה לא שמענו. אולם שערתי שהפקדה היתה העצור אותנו עד מחר. נצטוונו לקום וללכת. בקושי רב קמתי על רגלי אך חברי כמעט ולא הראה סימני חיים. ניסיתי להרימו אולם הדבר היה מעל לכוחותי. כשנוכחי

השוטרים שאין בכוחי לעזור לחברי, תפסוהו בידיו וברגליו וגררו אותו לחדר המעצר מצבר לרחוב.

השעה היתה מאוחרת כי "הטיפולי" בנו ארך שעות מרובות. בחדר המעצר היו שני חלונות מסורגים ללא זגוגיות. צינת הלילה חדרה לעצמותינו וטלטלה אותנו כבקדחת. בגדינו היו ספוגים מים. קשה היום להפוס כיצד עמדנו בנסיון זה. חדר המעצר היה ד' על ד' ובקצהו עמד ספסל עץ. את דלת חדר המעצר הבריחו במוט ברזל מבחוץ ומשום מה לא העמידו שומר עלינו. ייתכן והשוטרים סברו שאין בכוחנו לזוז מהמקום ובעיקר לא עלה על דעתם שיהודים יעזו וינסו לברוח. התענינו כך עד הצות. ברממת הלילה שמעתי קול צעדים ובהסתכלי דרך החלון הבחנתי בצללית הסתקרבת לבנין. היתה זו אחותי הבכירה עליה השלום. בחייתה קרובה קראתי לה בלחש: "פשה-ריבת". היא התקרבה בלאט לחלון ושאלה החיים אנו והאם שומרים עלינו וכדרך הגשים פרצה בבכי. הסיתי אותה בתוקף: אין זו השעה המתאימה לבכי וליללות. אלא יש לעשות משהו כדי להציל אותנו. בקשתי ממנה שתחזור הביתה ותשיג דקר פלדה ותשלח אותו ע"י גיסי למען נוכל בעזרת הדקר לנתק את הסורגים ממשקוף החלון. ואכן, לאחר מחצית השעה הגיע גיסי ירחמיאל כך ותחת כנף מצילו היה מוסתר מוט פלדה קצר. הוא גיסה לנתק את הסורגים מבחוץ ולא הצליח. גיסינו לעשות זאת סכפנים. אף כי היינו מוכים ותשושים הרי רצון החיים הזרים כוח בליישוב. לשירינינו. העמדנו את הספסל מתחת לחלון והשתמשנו בדקר כבמנוף. בשארית כוחותינו ניתקנו סורג אחד סורג. לאחר רבע שעה הסרנו את הסורגים מהחלון. אליו היו מחוברים במסמרים גסים. המקנו החוצה וחדר המעצר בו ארב לנו המוות היה מאוחרנו. (ב"ב בוקר עמדו להגיע אנשי המטה של המשטרה הצבאית בדוקשיץ). הגענו ל"מלינה" שהיתה מותקנת באורחות של שכנו. החלפנו בגדינו וחבשנו ראשו של חברי במגבת רטובה. על ערימת קש שקענו בתרדמה עמוקה ורק אכזותיו של חברי הפצוע קטעו את שנתנו. כך רבצנו ב-"מלינה" יום תמים. מבלי שנדע על הגעשה בארץ. קרובינו חששו להתקרב לאורוה במשך היום.

עם רדת החשיכה נפתחה הדלתית המסווית ולתוך ה"מלינה" גלשו ירדו אחותי ובעליה-בית. מפתח נודע לנו שבתשע בבוקר הגיעו מרוקשיץ אנשי מטה המשטרה הצבאית. כשנוכחו לדעת שהעצירים נמלטו, תזעק אליהם ראש מועצת היהודים (יודן-ראט) גיומקה ריצר. הוא הורה שאם שני היהודים שנמלטו לא יתייצבו מייד במטה יוצאו כל יהודי דולהינוב להורג.

ראש המועצה פתח מייד בחיפושים. אולם ללא תוצאות. מלבד בני משפחתנו ויוסף קרמר שכני. לא ידע איש את מקום מחבואנו. יום של הרדה עבר על יהודי העיירה בגללנו. באותו יום, ה'15 בסרץ, לא קרה דבר ואיש לא נפגע. לפנות ערב עזבו אנשי המשטרה הצבאית את העיירה. ואשר יגורנו בא ביום השני לשכר. בעשר בבוקר הגיע לאוזנינו טירטורן של מכוניות משא והדי ירות. הרוצחים חדרו לעיירה בעשרות מכוניות מכיוון רח' ווילייקה וכמאתיים מהם הקיפו אותה מכל הצדדים. לאחר שהציבו מקלעים בפינות הרחובות, החלו תוליות של גרמנים בלחי בריונים מבני התושבים הנוצריים לגרש את היהודים מביתם. במכות רצח האיצו ביהודים. אנשים, נשים וטף להתרכז בכיכר השוק. 1540 נפשות שלא הספיקו להסתתר הצטופפו בכיכר. לפי פקודת המרצחים, הסתדרו המגורשים ברביעיות והטור החל לנוע אל מחוץ לעיירה. בכיוון לאחוזת דולהינוב. בקצה האחוזת עמדו שני אסמים ריקים. לאחר מהם דחסו את המגורשים ועל ידו הוצב משמר

סוגבר, השערים של האסם השני נקדעו לרווחה ובפתח נעמד מפקד הגיסטאפו ובזיו אקדח. לרגליו הונחו ארגונים מלאי כדורים. בין שני האסמים ניצבו בשני טורים שוטרים חיילים גרמניים ובידיהם אלות מעץ לבנה. שני שוטרים היו מוציאים מדי פעם רביעיה של יהודים ומפקד הגיסטאפו היה יורה בהם בעורפם. את ההרוגים היו זורקים לתוך האסם הריק. במלאכה זו עסקו בהתלהבות רבה בריונים מהעיריה והמצטיינים ביניהם היו אנדריי קאצנובסקי ובנו האחים טארהוביץ. את אלה הרגתי במרידי לאחר מכן. בהיותי כבר בין הפארטיזנים.

את מיכאל פרוקאלביץ, מתיישב פולני לשעבר, היסלתי בביתו בחורף 1943. רבים מאלה שהשתתפו ברצח יהודי דולחינוב שילמו בחייהם ברבות הימים וחוסלו ע"י פארטיזנים יהודים שנקמו את דם אחיהם השמרן. אולם לא רבה היתה הנחמה בנקמה זו. ב־17 למרץ גיספו 1540 יהודים, אנשים, נשים וטף בצורה האכזרית ביותר. באותו יום מר מצאנו מסתור ב־"מלינה" ואתנו משפחותינו ובני משפחתו של שכנו. ביחד היינו 18 נפשות בבור האסל הזה. בשבתנו שם הגיעו אלינו הדי פסיעותיהם של המגורשים שעברו דרך הרחוב שלנו. שמענו את צווחותיהם של הגרמנים ואת גפץ היריות שנמשכו עד ערוב היום. כשיצאנו מה־"מלינה" ראינו מרחוק את לשונות־האש שבקעו מהאסמים הבוררים שבאחורה. לאחר שכילו את מלאכת הרצח שפכו הגרמנים בגזין על האסמים התעלום באש. עם רדת הלילה החלטנו לעזוב את העיריה ולברוח אל אשר תשאירו עינינו.

ארבעה היינו: ליבל מינצצל, יוסף קרמר, גיסי ירחמיאל כץ ואנצקי. דממת מוות שררה בעיריה. ריח של בשר חרוך נישא באויר. האסמים עוד בערו. יצאנו את העיריה בכיוון ליער... בוסטנו בשלג העמוק. חצינו שדה פתוח ובחצות הגענו ליער. ומה הלאה? הקור חודר לעצמות. השלג עמוק ולהרליק מדורה פחדנו. דרכנו שביל בתוך השלג וחזרנו על עקבותינו — למקום ממנו יצאנו. כאותו סנאי בכלוב. הקור היה חזק והישיבה במקום אחד סכנת קפיאה היתה בה. הסתובבנו כך לילה תמים ויום שלאחריו. רעבים ותשושים. עם רדת הלילה חזרנו בשביל שדרכנו אותו יום קודם לכן והגענו לדרך שהובילה לחווה בודדת ממנה בקע אור קלוש. הקשנו בדלת והאיכר פתח אותה בפנינו והכניסנו פנימה. בעל הבית אטם את החלונות והזמין אותנו לשבת. שאלנו אותו על הנשמע בדולחינוב. האיכר סיפר שביקר אותו יום בעיריה וראה יהודים מתהלכים חופשים ואין פוגע בהם. הגרמנים עזבו את דולחינוב והמשטרה המקומית פקדה לאסוף את ההרוגים שמצאו את מותם בנגים. מאחורי הבתים ובתעלות. האיכר סיפר שרבים נהרגו בו במקום ביריות או הוכו עד מוות באלות כשנדמה היה למרצחים שאלה מנסים להסתתר או לברוח. השאלה שעמדה לפנינו היתה: האם לחזור לעיריה או ליער. שקלנו לכאן ולכאן.

ליבל מינצצל היה פצוץ קשה. גולגלתו היתה סמש מרוסקת וחזמו עלה. ועזרה רפואית אין אתנו. ברור היה לנו שבתנאים אלה קלושים מאוד סיכויי לחיזוק מעמד. החלטנו. איפוא, לחזור לדולחינוב. לטפל בחולה ולצפות לשינוי מזג האויר. שיאפשר לנו לחזור ולצאת ליער. שבנו לעיריה כשעת חצות. דממת מוות שררה בעיריה ואף נפש חיה לא נראתה בה. ריח של בשר אדם חרוך עוד נישא באויר. דפקנו חרש בדלת ביתנו ואמי פתחה אותה לפנינו. היא סיפרה שבני משפחתו עזבו את ה־"מלינה" בשעות הבוקר. ראש העיר פקד על שארית יהודי העיריה לצאת מבתיהם ולהביא לקבורות את ההרוגים שהתגללו בנגים. בדרכים ומאחורי הבתים. היא המשיכה וסיפרה שיהודי העיריה ראו בנו את האשמים באסון שירד עליהם. היו שטענו שאלמלא יעקב סיגאלצ'יק שהצטרף

לפארטיזנים לא היתה דולהינוב נחרבת, ובגלל בריחתם של השניים מהמעצר ירדת השואה על העיירה. הבהבה בלבם האשלייה והאמונה בנס כי יד המוות לא תגיע לדולהינוב. בין כת וכת נאלצנו לרדת שוב לבור האפל — ל"מלינה". יציאה לרחוב פירושה חיה מוות בטוח. מהיער הקפוא שוב לבור צלמוות. אטום ומחניק. רבצנו בו כעשרה ימים. עד סוף חודש מרץ.

בימים אלה הקימו הגרמנים את הגיטו בדולהינוב ואליהו דחקרדחס את שארית הפליטה. רחוב בוריסוב והרחוב בו גרנו דקפו בגדר עשויה מלוחות עץ גסים ותחיל דוקרני. בגדר נקרע שער. סמנו היתה יציאה אל מחוץ לגיטו. הגרמנים סינו כמה שוטרים מבין היהודים ועליהם הוטל "לשמור על הסדר". למעשה הוטל עליהם לדאוג לגיוס אנשים לעבודות כפיה. מבין השוטרים הצטיין ביותר איצקע "האמיץ". בן-כלבים זה הומת לאחר מכן מבדור גרמני. גיאמקע ריער. ראש היווד'ראט סופי היה מר גם הוא והקללה של ימח של ימח שמו וזכרו יאה לו ביותר.

כשנוכחנו שהמלכודת הולכת ונסגרת עלינו. ברור היה לנו שעלינו לעזוב את הבור — ה"מלינה" ולהסתלק ליער. חסימות של אביב הורגשה באוויר והשלגים שתחלו להפשיר הפכו שדות לאגמ'סים. אם כי הדרכים הוצפו. היה בכך משום הקלה פורתא לבטחון חבריה. באחד הערבים הגשומים כינסנו לייל מיוצעל ואני כעשרים צעירים במטרה להבחיר מי ומי ההולכים (מצבו של מיוצעל הוטב בינתיים). הנוכחים, כולם כאחד, החליטו לצאת. הבעיה היתה כיצד לארגן את היציאה. כשהשדות והיער מוצפים מים רבים. לאחר שקלא'טריא החלטנו ששלושה מאתנו (מיוצעל, משה פורסן ואנוכי) נצא עוד היום כדי להקים קשר עם איכר ממכריו של משה פורסן.

ביתו של האיכר עמד במרחק לא רב מהיערות העבותים שנמשכו מזרחה. תוכניתנו היתה להגיע לביתו של האיכר. לשהות אצלו ימים מספר עד שיירדו המים ולאחר מכן לצאת ליערות. לנשאים הצענו לרכז בינתיים אספקה (צנימים, מלח, גריסין, שומן וכדומה) ולחכות לשובנו.

עוד באותו לילה יצאנו לדרך. גשם עז ניתך עלינו כשיצאנו מהעיירה. לא אזכור אם היה זה ב־30 או ב־31 במרץ. אך זוכר אני שהיה זה יום ה' בשבוע. לאחר הליכה של שבעה קילומטרים בערך הגענו לביתו של האיכר בכפר פוליאני. את הדלת פתח לנו אנטוש צ'ודמיאן והכניסנו פנימה. הוא קיבל אותנו בסבר פנים יפות ולאחר שהסברנו שבדעתנו לשהות אצלו ימים אחדים עד שירדו המים תצא ליער. הוא הסכים לסמוך לרשותנו את ביהבני שלו בקצה הכפר. אנטוש צ'ודמיאן לקח עמו כיכר לחם גדול חמאה וכד חלב והוביל אותנו לביהבני שעמד מרחק כ־300 מטרים מהיער. הרגשנו טעם נר־עין בחמימות שאפפה אותנו. סעדנו לבנו. תלינו בגדינו לייבשם ושכבנו לישון. למחרת היום סר אנטוש לבקרנו ותוך כדי שיחה הרגיע אותנו לבל נחשוש מפני הסכנה — הדרכים מוצפות מים ותנועת כלי־הרכב מסקה בהן. יכולים אנו, איפוא, לשוב כאן לפי שעה בשלוחה. הוא יחפש עבורנו מקום בטוח עוד יותר. רמזנו לאנטוש שאין אנו יחידים. כי השארנו בעיירת קבוצת חברים שהתחייבנו להצילם מהגיטו בימים הקרובים. קבוצה גדולה כזו, לדברינו, לא יוכל אנטוש להסתיר ולכלכל. החלטנו שלמחרת היום יעביר אנטוש מכתב לחברינו בעיירה. נציע להם שחסישה מהם. מצויירים בחבילות מזון. יחכו

* בריבני — בית־מרחץ ביתי.

לבואנו בשעות הלילה. בשלב זה, כך הדענו להם, נכין בסיס לאספקה מתחת לשיחור התות העבותים שבקירבת מחבואנו הזמני. יהיה זה צעד ראשון לפעולות בעתיד. שקלנו גם את הצעתו של אנטוש להשתמש בגדישיהשתה שעמדו בביצה הקרובה כבמקום מסתור זמני. דחינו את הצעתו משום שבכפר התהלכו שמועות שבמקום תורא מסתובבים שבוירמלחמה שכרחו מהמחנות וסתם טיפוסים חשודים. חששנו מפני פרובוקטורים העלולים להיות ביניהם. החלטנו להשאיר במקום יומיים שלווה סתוך תקה שטא יעלה בידינו לתכנן משהו טוב מזה.

בשעות הערב המאוחרות, עזבנו את מחבואנו והגענו לדולהינוב קרוב לתצות. העיירה היתה דוממת ושקועה בחושך מצרים. התקרבונו לרחוב בו גרה משפחה ונתקלנו בגדר עשויה לוחים ומעוטרת בתיל דוקרני. כנראה שהיודוך ראט הספיק להשלים את בנייתה של המכלאה. שעות על שעות גיששנו לאורך הגדר ומששנו בידנו את הלוחים עד שמצאנו פירצה בגדר ודרכה חדרנו לגיטו. נאלצנו להסתתר במשך שעות חיות למען לא נתגלה. עליית הגג של ביתנו שימשה לנו כמחבוא. פחדנו מפני שכנינו כי רבים מהם שנאו אותנו שנאת מוות ומקוללים היינו בעיניהם. הם ראו בנו את האשמים באסון שירד על העיירה. ישבנו בעליית הגג ואף לחברינו לא הדענו על בואנו.

בשעות הערב עזבנו את מחבואנו וכינסנו את חברינו כדי להועץ על צעדינו הבאים. החלטנו שבשעה שמונה בערב נצא מהעיירה ואתנו תבילות המזון שהוכנו מבעוד יום. אתנו יצאו חמישה מחברינו: ישראל'יק רודרמן, ראובן קרטר, יוסף באקשט, אליהו מיזל ואברהם פרידמן. תוכניתנו היתה שחמישה אלה ישארו אתנו במשך היום במחבוא אצל אנטוש ולמחרת בערב יחזרו לגיטו כדי לחקין יציאתם של שאר עשרים ושניים חברינו. הלילה היה חשוך. בוססנו במים עד מותנינו. אולם הפחד סר מאתנו. בצאתנו מהעיירה נשמנו לרווחה — הרגשנו טעמים של חיים, ריח המוות לא ליוזח אותנו.

למחרת חזרו החמישה לדולהינוב. פקדנו עליהם להכין את כל הקבוצה ליציאה המים תחלו לרדת והדרכים הפכו רפש. לגבינו היה בזה משום יתרון. כך חלפו שלושה ימים נוספים. באחד הבקרים ביקר אצלנו אנטוש וסיפר שבליילה הופיעו בכפר קאלין פארטיזנים רוסיים מזוינים היטב ולאחר שלקחו מהאיכרים להם, כשר, מלח, גריסין וכד', הם נעלמו אל מעבר לנהר, מסתבר, לדבריה, שפארטיזנים פועלים כאיזור. שפרעה זו היתה כשמן לעצמותינו דומה היה עלינו שהגענו שומעים את פצמי המשיח. הצענו לאנטוש לבקר בכפר קאלין ולוודא הנכונות הן השמועות או לאו. כאן ביקשנו ממנו לבדוק האם פסקה זרימתם של "הקריעה" הניתן לצלוח את הנהר ויליה והישגן סירות על הזרף. רק לאחר שנקבל ידיעות בדקות נוכל להחליט על צלחת הנהר ועל חזירה למעבי היערות הבילורוסיים הנמשכים מאות קילומטרים מזרחה. ואכן למחרת היום שב אנטוש כולו זורח ובפיו ידיעות מרנינות. נכון מדבר, הוא מספר, שמדי לילה מגיעים לכפר פארטיזנים מהעבר השני של הנהר, מזוינים בחת"מקלעים ובדרימונים ומלוכשים במדי הצבא האדום. לדבריהם הם רבים ביער. אמש הם אף כינסו אסיפה רבתי בכפר והוזירו את האיכרים לבל ימסרו לגרמנים בהמות, שומן, ביצים וכדומה. הם מבטיחים שבקרוב יגיע הצבא האדום ויגרש את הפאשיסטים. האיכרים סוברים שדבריהם הם דברי הבל. (במחרת נוכחו לדעת שאכן אמת דיברו הפארטיזנים).

* גושי קרח צפים בנהר שנתבקע בזמן המהפכה השלגים.

...עוד באותו ערב חזרנו לעיירה ובפינו הכשורה על הפארטיזנים שביצרות. החלטתנו היתה להוציא את הקבוצה כולה מהגיס. אולם באותו לילה קשה היה לרכז את כולם ונאלצנו להשאיר חבויים עוד יום תמים בעליית-הגג. עם רדת החשיכה, באו אלינו משה פרידמן ואליהו מיזל להתייעצות. החלטנו שבחצות נסתגן אחד-אחד אל מחוץ לגיס. מאחורי האורחה של חיה עסקעס נתלשו כמה לחות מהגדר ודרך פירצה זו יהיה עלינו לחמוק החוצה. נקודת הריכוז — בית-הקברות הפרבוסלאבי. לעזרתנו התרטטה תוכניתנו כבנין קלפים. בשעות שלאחרי הצהריים עברו דרך דולהינב בכיוון לכפר קאמין. כמה עשרות סכוניות משא עמוסות אנשי הגיסטאפו. מיד הוקף הגיסו במשמר חזק. אנו שוב במלכודת. המחשבה הראשונה — להמלט ולהנצל. חברי משה ולייבל מציעים לרדת ל„מלינה“ ושם לבפות עד יעבור ועם. לכשעצמי לא היה כל רצון לרדת לכור האפל לאחר שטעמתי טעמו של האוויר הצח בחוף. אמרתי לחברי שלא ארד ל„מלינה“. הגרמנים לא עשו לפי שעה ולא כלום. הערב מתקרב ולא ייתכן שלא תמצא דרך כלשהי לחמוק מהגיסו. החלטתי היתה נחושה לצאת מהעיירה עם רדת החשיכה ויהי-מה. ועוד גיסוק היה אתי: לאחר שהוקם הגיסו, הצטופפו בביתנו כמה וכמה משפחות וכיצד נוכל לדחוס את כולם ל„מלינה“. גרי בפעם הקודמת כשהיינו רק שמונה-עשרה נפשות כמעט ונחנקנו בה. כיום הגיע מספר הנפשות לחמישים. וכיצד יישמר הסוד של מקום ה„מלינה“?

יצאתי החוצה לבדוק את מקום הפירצה. באחת החצרות פגשתי שלושה מחברי: יהודה גינזבורג, מיכאל לנקין ואברהם פרידמן (כיום בישראל — פארטיזן אמיץ-לב). הללו סיפרו לי שבאו בדברים עם שני שוטרים מבני המקום מלצ'קו וצ'וביץ שהסכימו לסייע בידם לצאת מהגיסו לאחר שהגיסטאפו תסתלק מהמקום. חברי הראו לי את המקום בגדר שממנה תלשו כמה לחות. עודנו משוחחים וצללי אדם מתקרבים לגדר מהעבר השני. אחד מהם קרא בשמו של אברהם פרידמן והמשיך: צאו מיד! צאו! מופתע מהקריאה חמקתי החוצה והגדר היתה מאחורי. רצתי כ־200 מ' ופתאום פלחה את מוחי המחשבה: מה עשיתי? הרי השארתי את הטוב בחברי. את לייבל סינצעל. אחיה ולא אברש — לא השכתי באותו רגע לא על חברי משה פרידמן ולא על אמי ואחותי. אלא על לייבל, אתו שתינו יחד מקובעת הסבל והעיניים.

אמרתי לחברי שאני חוזר לגיסו כדי לחלץ משם את לייבל. הם גיסו למנוע בערי לעשות כן. בטענם, שכל אחד חייב קודם כל להציל את נפשו כל עוד ניתן הדבר. לא שעיתי לדבריהם וחזרתי על עקבותי. כשהמשמר חלף ודרתי דרך הפירצה פנימה. כשהגעתי לביתנו לא מצאתי בו נפש חיה. כולם ירדו ל„מלינה“. פתחתי את דלתית המחבוא וקראתי ללייבל מינצעל שיצא אלי.

נמצאה פירצה דרכה נוכל לחמוק אל מחוץ לגיסו. כשניים-עשר בחורים צעירים פרצו מה„מלינה“ החוצה ובראשם לייבל מינצעל. אתו היו: משה פורמן, ראובן רובין, לייב רוסשטיין, אבא גיטליץ, קלמן אלפרוביץ, יוסף באקשט, מולה רודרמן, אליהו מינצל, גיסי — ירחמיאל כץ. מציצה פרידמן מפוטרטוב ויהודה מינדל מפלשצ'ניץ. הובלתי את החבורה כולה לאותה חצר בה היתה הפירצה בגדר. כשהמשמר חלף ועבר, חמקנו החוצה. בלב דואב עזבה את הגיסו בהשאירי ב„מלינה“ את אמי הזקנה ואת אחותי האהובה שהצילה את חיי ואתה שלושת ילדיה הרכים. אולם קצרה ידי מלהושיע. לאן נקחם? היכן נסתירם? ...בשורה עורפית התקדמנו לעבר המחבוא שלנו אצל אנטוש, ללא מזון ואספקה. למחרת היום הגיעו לארגינו הדי יריות מכיוון דולהינב. ידענו שהמחות מתהלך בגיסו.

ביום ג', ה'12 באפריל 1942 פרצו המרצחים לגיטו רבים מתושביו שהתחבאו ב"מלינות" לא הצילו נפשותיהם. הגרמנים אירגנו צוותות מיוחדים של בריונים מבין תושבי העיר הנצריים שהיו מצויידים באתים וביתדות פלדה. בבתים שנראו ריקים מתושבים היו הצוותות מנתצים ומשברים את הרצפות והקירות. כל שנמצא במחבוא נורה בו במקום. עשרות עגלות היו מוציאות את הגויות אל מחוץ לעיר. לפקום בו היו זורקים לפנים פגרי בהמות. מעשי הרצח ארכו שלושה ימים רצופים ומתוך ה"מלינות" חוצאו ונרצחו כשמונה מאות נפשות. אחת משתי ה"מלינות" שהתקנו בזמנו, נתגלתה ובה נרצחו כחמישים נפשות. ביניהן אחותי ושלוש ילדיה. את ה"מלינה" השנייה לא הצליחו המרצחים לגלות ובה נשארו בחיים חסידים אשר נפשות וביניהן אמי הזקנה. לאחר השחיטה נשארו בעירה כחמש מאות יהודים בלבד.

...יצאנו לכפר קאמין במגמה לעבור את הנהר וליצור קשר עם הפארטיזנים מהעבר ההוא. כשהגענו לבית הראשון ביקשנו שיראו לנו את מקום מגוריו של בעל-הסירה. בקשתנו נתמלאה כהרף עין — נראה שאימת הפארטיזנים נפלה על בני הכפר. בקול טעוה פקדנו על בעל הסירה להעביר אותנו מיד בסירתו אל הגדת השנייה. האיכר לא סירב ומילא פקודתנו כהלכה. לאחר הפשרה השלגים השתפך הנהר ורוחבו הגיע כמעט לקילומטר. בקבוצות של שלושה וארבעה חצינו את הנהר. כשהושלמה המלאכה והקבוצה כולה התרכזה מתעבר השני. עברה עלינו רוח של בטחון. לבאן לא יבואו הגרמנים וביער עצמו ייתכן ונפגש עם פארטיזנים רוסים. שפחה רבה תקפה אותנו. ב'18 באפריל 1942 נתקלנו במשמר קדומני של פארטיזנים. היה זה ב.חוף וצהוב". ביצרות חדאק ומאליכוב. כששמענו את הקריאה: "עמוד! מי אתם?" תפסנו מיד במי נתקלנו.

השיבונו: "משלנו יהודים מדולחיונוב!" המשמר פקד עלינו לעצור ולא לזוז עד שיגיע מפקד המשמר. וכשזה בא, דיווח לו איש המשמר על מעצרת של קבוצת יהודים. המפקד שאל מיד: "מיהו ראש הקבוצה?" צניתי לו: "אני". נצטוותי לגשת למפקד ושאלתו הראשונה היתה: "היש לכם נשק?" הייתי היחיד בקבוצה שברשותו היה אקדח קטן אותו רכש עבורנו אנטוש במחיר של 15 רובלים זהב. השיבותי למפקד שבידי אקדח ועשרים כדורים. לאחר מכן החל לחקרו. האם נכון הוא שאני מדולחיונוב, המכיר אני אדם בשם איחאן מטוויביץ טימצ'וק.

את טימצ'וק הכרתי היטב. לאחר כניסתם של הסובייטים לדולחיונוב נתמנה טימצ'וק למנהל תחנה לגידול בהמות. עבודתי זמן-מה בחוות זו כאפסנאי ומשה פרידמן כמנהל השבונות. כששמעתי את שמו נקוד דמעות בעיני מרוב התרגשות: הרי הוא היה המנהל שלי בחוות. ומפקד המשמר ממשיך ואומר: "עוד מעט ותראו אותו". לא היה קץ לשמחתי. דומה היה עלי כאילו עמדתי לפגוש את אבי מהעולם הזה. כך ישבנו וציפינו בהולם לב שעה ארוכה. עם דמדומי היום התקרבו ובאו אלינו שלוש דמויות במדי קרב מצבע החאקי. מתגוררותיהם השתלשלו אקדחי מאזור כנרתיקי צץ. קפצנו על רגלינו ומשה פרידמן ואני הכרנו מיד את איחאן מטוויביץ טימצ'וק. היה זה אדם בעל לב חם והוא סייע בהצלחתם של מאות יהודים מהעיירות הסמוכות. ביוזמתו העברו הפליטים אל מעבר לחזית וכמעט כולם נשארו בחיים. כשהתקרבו אלינו הכיר אותנו מיד. הוסיף ידו לכרכה. חיבק ונשק לנו. הבחנתי בדמעות בעיניו. השניים האחרים היו: "הדוד ואסיה" — רב-סרן וארגינסקי.

מפקד היחידה „בארדוני מסטיטלי“ וקולאי ניקוליאביץ, רב־סרן של צנחנים שהיה לאחר מכן מפקד הבריגדה הפארטיזנית. שני אלה המשיכו בשתיקתם כשטימצ'וק מציד אותנו בשאלות ומתעניין בכל פרט ופרט: כיצד המקנו מהגיטו, מי ממכריו נשאר בחיים ומי ניספה. במיוחד דאב לבו על מיכל לנקין וגיסו תנא. לא יכול היה להרגע: „בחורים כאחדים ולא הצילו את עצמם“, וצדק טימצ'וק. היו אלה בחורים אמיצ'לב ונועזים שהובילו כצאן לטבח.

...לאחר ששוחחנו שעה ארוכה, שאל אותי טימצ'וק על מספר האנשים בקבוצתנו וכשעניתי לו אמר: „במרחק מה מכאן נמצאת קבוצה בת עשרים ושניים איש מדולהינוב. גוביל אתכם לשם ונראה לאחר מכן כיצד יפול דבר. חבל מאוד שאין נשק אתכם. אולם נטכם עצה מה לעשות בנדון“. נפרדנו ממנו לאחר שהורה למפקד המשמר להוביל אותנו למחנה היהודים.

בשביל צר הגענו ליער. בין שתי סוכות דלקת מדורה ומעליה תלויים היו על גבי כלונס שני דליים בהם התבסל משהו. באחד הדליים בחשה חנה־לה ברוזנשטיין ועל ידה עמד אליהו מיזל. לא קשה לתאר את ההתרגשות שתקפה אותנו לכשנפגשנו. הסתבר שבאותו לילה ממש שקבוצתי יצאה מהגיטו והגיעה למחבוא אצל אנטוש. חמקו מהגיטו אליהו מיזל ומיטשה פרידמן ואתם קבוצה בת 15 צעירים. בדרכם פגשו קבוצה אחרת עם אברהם פרידמן. ביחד מנתה החבורה עשרים ושניים איש ואשה. קבוצה זו הצליחה לקחת עמה קצת צרכי מזון שאנשיה הכינו מראש. הם כיוונו את דרכם הישר אל מעבר לנהר — מוצא אחר לא היה, וכך הם הקדימו אותנו בווזק הפארטיזני שלהם (שלושה ימים!). תוך כדי שיחה חילופי ידיעות ורשמים רתח התבסיל שבדליים. חמישה־עשר אנשים ישבנו מסביב לדלי אחד ובהעדר כפות ומזלגות, שלינו חתיכות בשר מהמרק בעזרת קסמים מתודדים. היתה זו תארוחה הפארטיזנית הראשונה ביצר ומתחת לכיפת השמים. תפחד סר מאתנו כליל.

ואלה שמות האנשים בקבוצת העשרים ושניים: אליהו מיזל, מיציה פרידמן, אברהם פרידמן, חנה ברוזנשטיין, רשקה ברוזנשטיין, מולקה קוריציץ, חייצה שולקין, דוד שוסטר, אברהם יצחק שוסטר, אפלבויס מוורשה, יוסף קרמר, שמרל פרידמן, הירשל כץ, גוסמן רובין, גרשון גורדון, חיים גורדון, אלקה גורדון, שמעון גורדון, וולול מינדל, מינקא חנה מינדל, אטקה מינדל, רייזל מינדל.

ב

עוד באותו יום, 18 באפריל 1942, נקראנו, מיזל ואני להתייצב באוטריאד*. במטה קיבל אותנו הקומיסאר טימצ'וק ואתו מפקד האוטריאד „דיאדה וואסיה“ (הדוד וואסיה) וראש המטה רב־סרן סירגאין (אדם בעל ארשת סימפאטית מאוד). ללא שהיות הודיעו לנו שהערב בשעה 8 הננו יוצאים מהמחנה בכיוון לדולהינוב, עלינו הוטל לבחור כ־10 אנשים מקבוצתנו. המכירים יפה את דרכי הגישה לעיירה ואת רחובותיה. עשרה אלה יצורפו שניים־שניים כמוריד־דרך לחמש קבוצות־משנה. תפקידנו יהיה להוביל את הקבוצות האלו אל היעד שנקבע להן בהתאם לתוכנית (מטה פורמן ואני, לדוגמא, הובלנו

* נקטם העם.

* כינוי מקובל ליחידה פארטיזנית (מרוסית).

מחלקה א' של פלוגה ב' בפיקודו של סגן מפקד הפלוגה סאפוניב), האוטריאד כולו מנה או כ־160 פארטיזנים.

התפקיד המדויק שלנו היה: להסתגל לעיירה מצד רחוב ווילייקה, להגיע בהסתר לביתו של שמעון גוטליב ברחוב פוצ'טובה. בבית זה נמצאה תחנת המשטרה והיא שימשה כיעד להתקפה. תפקיד נוסף שהוטל עלינו היה לנתק לפני כן את קווי הטלפון שבין ווילייקה לדולהיגוב. עשינו כפי שנצטוונו. אולם דבר זה היה בעוכרינו. הפעולה בוצעה בצורה פרימיטיבית וגרמה לכך שהגרמנים עמדו על כוונותינו בעד מרעד. בהתאם לפקודה חיינו עד שעה 11 בלילה לחמש הקבוצות שעמדו להסתגל לרחובות: קריביצה, ווילייקה, בוזלובי, דוקשיצה וויליה. כל הקבוצות שאנשיה היו מצויידים בגרזנים החלו בגדיעת עמודי הטלפון וקיצוץ ותותים. צורת ניתוק הקו בדרך זו, כפי שהיא מסתברת לנו כיום, גרמה לתהודה חזקה במצברי הקשר והגרמנים הפסו מייד את הנעשה. במהירות רבה הם אירגנו הגנה היקפית בכל מקום שיכלו. כשהתקרבו לתחנת המשטרה לא נראה סימן חיים. שלשלנו ריסון יד דרך החלון וכשפרצנו פנימה לא מצאנו בה נפש חיה. בדקנו את החדרים ולעינינו נתגלו סימני בריחה מבוהלת. פה ושם התגלגלו מדים, כובעים, נעליים. בפינת אחד החדרים עמד מיתקן ובו תקעים היו 14 רוכים גרמניים חדשים וביניהם רובה עם קת שבורה. היה זה הרובה שבו חרביצו בי השוטרים בשעת סעצרי הראשון. אוצר נשק זה שנפל לידינו מילא את לבנו בשמחה ללא גבול. ברגע זה נדמה היה לנו שאין מאושרים כמונו בתבל כולה! הנה, מחזיק אני ביד רובה של ממש!

בעזבונו את תחנת המשטרה, העלינו אותה באש ובצאתנו לרחוב הגיע לאוזנינו הד יריות מכיוון ביתו של דוקטור סאדובסקי ברחוב ספאסקי. בבית זה התמקמה יחידת הקשר של הגרמנים שמנתה כ־11 איש. יחד עם השוטרים הם אירגנו הגנה היקפית סביב הבית. כשהקבוצות שלנו התקרבו הציפו הגרמנים ויקוי תאורה ופתחו באש־תופת סכל העברים. למרות האש הרצופה ניסו כמה קבוצות להתקרב לבית, אולם ללא הצלחה. על־ידי גפולו־טרוק* של פלוגתנו — איבוב, ופארטיון אחר גפצע קשה. בהתקפה זו לא הצלחנו לירות ולו אף יריה אחת. כי לא היו כדורים ברשותנו. עזרנו בפינוי הפצועים ובה נסתיים מבצענו הראשון. האוטריאד איבד חמישה מאנשיו ונאלץ היה לסגת. הנסיון הקרבי של אנשיו היה דל מאוד ומלאי התחמושת היה אפסי כמעט. התשיג היחידי היה שלל ארבעה־עשר הרובים. אולם אלה לא נפלו בגורלם של עשרת היהודים שהשתתפו במבצע. היו באוטריאד פארטיזנים ותיקים שהיו מצויידים ברובים ישנים וחלודים. קצוצי־קנה או ברובי־צייד ללא כדורים. אנו קיבלנו שלושה רובים ושבעה כדורים לכל אחד מהם. אברהם פרידמן ואני קיבלנו כל אחד רובה טוב וזה עם הקת השבורה נפל בגורלו של ישראלִיק רודרמן — פארטיון אמיץ־לב ומיכשר שנפל בקרב באוגוסט 1942 ע"י הכפר בברובו.

לאחר המבצע הכושל בדולהיגוב נאלץ היה האוטריאד לעבור למקום מבטחים אחר. היה חשש מבוסס שהגרמנים יפעילו משלחת־עונשין נגדנו. (משלחת עונשין כזו היתה מורכבת מטנא חיילים בערך).

באותו יום, כשהאוטריאד היה מוכן כבר לתזוזה, שולבה קבוצתנו בת 36 חברים, לאוטריאד. לאחר שנערך הרישום הפורמאלי חולקנו בין המחלקות והכיתות. הפכנו

* המדריך הפוליטי.

לפארטיזנים לכל דבר. ברישותו של האוטריד היה משדר שעמד בקשר מתמיד עם מוסקבה. ייתכן ובגלל קשר זה היה מצב רוחם של הלוחמים מרוסם. על אף האבידות במבצע דולחינוב. ההרגשה שבידך נשק שבו תוכל לגקום — הפיחה תקוות בלבבות.

...למעשה לא הרזקנו לכת מסקום הננינו הקודם ב.תוף הצהובי. במשך הלילה צעדנו וחלכנו סחור סחור כדי לסשטט את עקבותינו. המפקדה החליטה להמנע לפי שעה מפגישה פנים אל פנים עם הגרמנים. מקום החניה החדש נקבע לא הרחק מהכפרים רוגוזינה וקרייסק. היה זה מערה יער ששימש פעם כמקום מרעה. נאמר לנו שבמקום זה תוצנח אספקה לאוטריאד מאוירונים שיחגו מעל.

מלכתחילה סבורים היינו שאלה הם דברי הבל, פרי הדמיון. אולם באחד הימים כשנצטוויתי להלוות אל מפעיל המשדר הבינתי שיש דברים בגו. המשדר שהיה מסוג הקולטים המשדרים כאחת. היה מופעל ע"י מצברים שהתמלאו בדנימו המונע ביד. השדר התקין אנטנה בין שני עצים. הציב את המשדר והתקשר עם מוסקבה. למולי התקבל באותה שעה שדר ממוסקבה: על האוטריאד לחיות טוכן עוד היום לקבל במערה היער שבין קרייסק לרוגוזינה אירון שיגיע לשם. (בדרך כלל לא היו מוסרים לפארטיזנים מהשורה על תוכנן של החצות המגיעות ממוסקבה). השדר אישר את קבלת ההודעה. פירק את האנטנה וארו את המשדר. הורנו למקום החניה של האוטריאד. בלילה ההרגשה תנועה במחנה. המפקדה כולה היתה ערה. משמר של שלושים לוחמים הועמד במצב הכן. לאחר התארגנות קצרה יצא המשמר ואתו אנשי המפקדה לאישים. פשטה השמורה שהם יצאו לפגוש את האוירון.

המחנה כולו רחש כחורות. הייתכן, שאלו תאנשים. שאוירונים סובייטיים מסוגלים לפרוץ את מחסום החזית. להגיע לעורף הרחק ולהצניח אספקה. נשק וחומרי רפואה? הדברים נראו כהזיות. אולם המציאות הוכיחה שלא היו אלה דברים בעלמא. בשעה 12 בערך הגיע לאונוינו רעש אירון שהתגבר והלך. ואכן, אירון עבר חלף מעל לראשינו. לאחר רגעים ספורים הוא שב וחג מעלינו ליצר. הבינונו כי משלנו הוא — האוירון לו אנו מצפים. האוירון חג עוד מספר פעמים עד שנעלם בכיוון למזרח. לאחר שעה ארוכה של ציפייה מתוחה ראינו את אנשי המשמר והמפקדה חוזרים עמוסים לעייפה בחבילות כבדות. לשמחתנו לא היה קץ. בימים אלה לקבל מתנה מהשמים! החבילות כללו 10 תת־מקלעים, 2 מקלעים קלים וכדורים לרובים גרמניים ורוסיים (המחסור בכדורים היה משווע). למחרת היום חילקו את המטען. וכרגיל קיבלנו, אנו היהודים, שיריים לבד. זרקו לנו עצם גרוסה כדרך הגביר הזורק עצם לקרובו העני. הדוד וואסיה לא הצטיין באהבת ישראל יתירה. ולאחר הכשלון בדולחינוב, התהלך סר וועף, דומה היה כי בעיניו אנו היהודים אשמים בכשלות. אולם דבר זה טן המקובל הוא: בכל אשם היהודי...

מכלל המטען קיבלתי 10 כדורים ושתי מחסניות. כדורים חדשים ונוצצים כזהב טהור. עתה היה בידי רובה ולו כדורים של ממש!

...בשעה 10 דיווחו הסיירים על מכונות־משא עמוסות גרמנים שהגיעו לרוגוזינה וקרייסק. תוך דקות ספורות היה האוטריאד מוכן לתזוזה. "תדוד וואסיה" נאם בפנינו נאום קצר ובין היתר אמר: "כנראה שלמפקדה הגרמנית נודע דבר הצנחת הנשק והאספקה. עלינו לעזוב את המקום כי הוא לא נוח לנו ריש בו משום סכנה. הכנותינו אינן מספיקות דיין ומחננו דל לפי שעה להתמודד עם האויב פנים אל פנים. אולם, אם לא יהיה מנוס מהתמודדות. מלאו בדיוקנות את הוראות הפיקוד. דכאו כל בהלה והתגוננו עד הכדור

האחרון". ערוכים בטור ארוך עזבנו את מקום חנייתנו וחדרנו לתוך עבי היער. בראש הטור הסיירים ובמאסף המשטר, הפעם הרגשתי לראשונה ובמחשש שהיער הוא מגיננו ומסתורינו.

יערות בילורוסיה עבותים הם ומתמסכים לאורך ולרוחב של סאות קילומטרים. לאור היום צעדנו בתוכי כשסמכיבנו רוחשים גייסות גרמניים.

...לפנות ערב הגענו לפרנולינה. מצאנו את המחפורות השרופות בהן חנה האוטריאד שלנו בחורף הקשה של שנת 1942. בלחץ משלחת פונשין גרמנית נאלץ היה האוטריאד לסגת מכאן ב־21 מרץ 1942.

...בתגיענו לפרנולינה ססר "הדור וואסיה" הודעת זו: "מכאן לא נסוג יותר ללא קרב. מכאן גירשו אותנו הגרמנים וכאן נפל אחד מחברינו. מהיום והלאה שלם ישלמו אויבינו בדמם עבור קרבן זה וקרבות דולהיוב". בפרנולינה הרגישו עצמם אנשי האוטריאד ככביתם משום הקירבה לחזית המזרח והשכנות עם יחידות פארטיזניות אחרות שפעלו בסביבה. גם החשש מפני בגדים ומעשי בגידה פנ במקצת.

למחרת היום יצאה מחלקה א' מפלוגה ב' למבצע "משק". פירושו המעשי של המבצע היה להשיג אספקה לצרכי האוטריאד. למפקד המחלקה נתמנה מלניקוב (נפל בקרב ביוני 1943). היער היה: האחוזה שצ'וקובצ'יונה שבקירבת העיירה חוצ'ינצ'יצה, לאותה אחוזה שבה ספולין. לאחר הפלישה הגרמנית, הגברת בורוכסקה, בעזרת שלטון הכיבוש התורה לעצמה את הבתמות שהסובייטים חילקו בשנת 1939 לאקטיביסטים סבין ואיכרים ובחמסת המשטרה הפולנית והשלטון הגרמני שבה לשלוט באחוזה ולשעבר.

רושם הופעתנו באחוזה היה מדהים. לראשונה חשתי נוכחתי מי הם הבעלים האמיתיים באזור זה. החרטנו את מלאי צרכי האוכל שמצאנו באחוזה והעמסנו הכל על שתי עגלות רחוקות לשני צמדי סוסים. את הכבודה שכללה גם חמש פרות ושור אחד הבאנו בשלום למקום חנייתו של האוטריאד.

...הצב הרוח היה מרושם ובמיוחד בגלל השתתפותנו אנו במבצע. נוכחנו שסעריכים אותנו כשוויים בין שווים. צרכי האוכל חולקו בין היחידות והשור נסבה ובמחנה — ששון ושמחה. נחנו מספר ימים ללא מעשה. ב־28 באפריל כינס אותנו קומיסאר האוטריאד טימציץ. הושיב אותנו במעגל וכה דיבר אלינו: "תג הגדול של האחד במאי מתקרב. עלינו לציין יום זה במבצע־קרב. כי לא באנו ליער כדי להסתתר בו ולחיות על חשבון האיכרים ואף לא על חשבונם של בעלי האחוזה (הם מעטים כאן). משימתנו היא להשמיד גרמנים ומשתפי הפעולה אתם — אלה אויבי העם. מהם נפרק הנשק ומאספקתם נקיים עצמנו. עוד הלילה תעובר תוכנית הפעולה ולמחרת היום תקבל כל יחידה שתהיה מורכבת מ־10 עד 12 פארטיזנים, את פקודת המבצע לכבוד האחד במאי 1942".

בלילה הסרידוני המחשבות. לאן ישלחו אותנו. מה טיבו של המבצע ומי יהיו חברי. הנחזור בשלום לבסיס? ב־29 באפריל בשעה 8 בבוקר נמסרו לנו פקודות המבצע. כמפקד הכיתה שלנו נתמנה ולודיה קובילקין — בחור עז־נפש אולם שיכור מועד (לזכותו נרשמו כבר לא מעט גרמנים ושוטרים שחוסלו). לכיתה צורף מקלען מצטיין קוזניצוב (נפל בקרב בחורף 1943 בעיירה ויליה). ברשותו היה מקלע קל פאלה שהוצנחו מהאוויר. נתמגיתי כמספר "שניים" למקלען. צוידתי בשש "צלחות" טעונות כדורים. מספר הפלוגה פראצקו מסר רשמית את הפיקוד על הכיתה לקובילקין. נצטוונו לציית לפקודותיו. לנהוג

בהירות ובאומץ לב. זכרני בדיוק את משפט הסיום שלו: „הפחדן מת פעמים והאמין רק פעם“.

יצאנו לדרך מבלי שנדע מהו היעד. היחיד שידע את פרטי המבצע ואת היעד היה קובילקין. ייתכן שמקורביו ידעו אף הם זאת... לאחר הליכתו של 15 קילומטרים בערך עצרנו לחניה קצרה וקובילקין גילה לנו לראשונה את פרטי המבצע: היעד היה הכפר טארטאקי השוכן בין ראדושקוביץ ולאגורסק. כ־40 קילומטרים ממינסק. בכפר נמצאת מנסרה ומסמחסניה מובילים תגרסנים לחוות מנוסרים לצרכיהם. המשימה שלנו היא לארוג לשיירת המכוניות ולכבד אותה במתנת חג האחד במאי.

למבואות הכפר הגענו בשעה 8 בערב. בסמוך לדרך המובילה ממינסק לטארטאקי קבענו את מקום המארב. הלילה היה קר. אולם לא הולקנו מדורה מחשש שמא נתגלה. הצטופפנו כדי לחמם אחד את רעהו. שקעתי בשינה עמוקה. „הצלחות“ למראשותי והרובה הטעון בין ברכי.

בבוקר השכם נחרדתי והקיצוטי כששמעתי בקרבותי קול אשה מדבר. ספקר הכיתה חקר אשה כבת 40 מתושבי טארטאקי שהיתה בדרכה לכפר סמוך לבקר את בתה ונקלצה למארב שלנו. האשה סיפרה שאמש הגיעו לכפר שתי מכוניות משא ובתן כ־20 גרמנים. המכוניות חגגות עיי המנסרה ואיכרי המביבה מעמיסים עליהם נסרים. הגרמנים מתהלכים בכפר ומתרימים ביצים. עופות. המאה וכיוצא באלה.

התחלנו להכין עמדות נוחות לפתיחת אש צולבת על המכוניות. הכיתה התפצלה לשתי חוליות שהתמקמו משני עברי הדרך. המרחק ביניהן היה כ־40 עד 50 מטר. הסורינו את עמדות המארב בעצים רכים שכרתנו. הפקודה היתה: לפתוח באש צולבת ממרחק שלא יעלה על 20–30 מטרים. לקלוע בראש ובראשונה לתאי הנהגים ולשתקם למען מנוע בריחתם של היושבים במשאיות.

לאחר ציפיה של שעתיים שמענו בשעה 8 בערך את רעש מנועי המכוניות הקרבות והולכות. מרחוק ראינו שתי מכוניות משא גדולות עמוסות לחות ועליהם יושבים גרמנים שמחים ושלווים. כשהמכונית הראשונה התקרבה למרחק של 20–30 מטרים, ירה קובילקין יריה אחת מאקדחו בכיוון לתא הנהג ומיד לאחריו פתחנו אף אנו ביריות. המכונית נעצרה. צרור יריות מהמקלע כוון אל היושבים על הלוחות. תוך שתיים שלוש דקות הסתיים הכל. הגרמנים במכונית הראשונה לא הספיקו לירות ולו אף יריה אחת. המכונית השנייה היתה מרחקת מהראשונה כ־200 מטרים וכשעשתה את דרכה בכבדות במעלה הגבעה, לא שמעו כנראה היושבים בה את הדו היריות. אולם כשהתקרבה אל המכונית הראשונה תפסו הגרמנים את אשר קרה במשך הדקות הספורות שחלפו. כשעצרו את המכונית קיבל את פניהם ברך כדורים. מהדלת הימנית של תא הנהג קפץ גרמני ואקדח בידו. כדור משלנו שם קץ לחייו. אותו גורל פקד את יתר יושבי התא. היושבים למעלה הספיקו לקפוץ לתעלה שבצידי הדרך, אולם זו לא הצילה את חייהם. רק אחד מהם ניצל בדרך גס. הוא זחל לאורך התעלה וכשפסקו היריות קם על רגליו וברח ליער. „הצלחות“ של מקלענו היו ריקות ועובדה מרה זו הצילה חיו.

אספנו את הנשק והתחמסות של הגרמנים ההרוגים. מלאנו את התרמילים בצרכי המזון שנשדדו מתאיכרים. שתי יריות אקדח ניקבו את מיכלי הבנזין ותוך דקות ספורות עלו המכוניות באש.

חזרנו בצעד איטי דרך גוש היערות העצום המשתרע לאורך עשרות עשרות קילומטרים

סלאנויסק לדולהינב, בוגומיל, ליעפל, פולוצק ובודיסוב, על אף היותי עמוס לעיפפה (2 רובים, תלוי כדורים, מחסניות לסקלע, תרמיל) צעדתי קלות ובמצב רוח מרוסם. שלוש כפרים נקרו בדרכנו חזרה. תושביהם נוכחו לדעת מה מסוגלים אנו לעשות. הוכחנו להם שאין אנו הולכי-בטל המסתתרים ביער היים כטפילים על חשבון האיכרים העניים. עם רדת החשיכה התקרבנו למקום חנייתו של האוטריאד. המשמר הקדמי הבחין בנו והשב אותנו לגרמנים (אחדים מאתנו היו מלוכשים במדים של הצבא הגרמני). הידיעה הגיעה למפקדה ומיד יצא משמר סוגבר לקראתנו. כשהתקרבנו לסרחק של כמה מאות מטרים עמדו אנשי המשמר הקדמי על טעותם.

במחנה קיבלו אותנו אנשי המפקדה ובראשם „הדוד וואסיה“, קובילקין דיווח: „המפקדה בוצעה. העלינו באש שתי מכונות, חיסלנו 18 גרמנים, תבאנו שלל: 15 רובים, אקדח אחד, 940 כדורים, 15 זוגות מגפיים ו-19 תרמילים“. „הדוד וואסיה“ לחץ בחמימות רבה את ידו של קובילקין, נשק לו ואמר: „אנו מודים לך על אשר לחמת על כבוד האוטריאד ונקמת נקמתם של אחינו שנפלו בדולהינב ובחזית“.

דמעות עמדו בעיני על שוכתי אף אני לנקום דם אחי המעונים. בשמחה רבה קיבלו את פנינו חברי-ההפארטיזנים ובמיוחד רכבתה השמחה בין בני ציירתנו שהוצבו ליחידות אחרות ונשארו במקום. במבצעי האחד במאי השתתפו רק שני יהודים: אברהם פרידמן ואני. באוטריאד נחשבנו כלוחמים של ממש.

...קבוצה בת שלושה אנשים קיבלה פקודה לחזור בשעות החשיכה לדולהינב ולהעלות לכבוד האחד במאי דגל אדום על עמוד הטלפון הראשון שיקרה בדרכם. לאחר העלאת הדגל — למקש את המקום. בקבוצה זו היה אחד מבני דולהינב — אליהו מיזל. המפקדה בוצעה במלואה. ללא תקלה חזרו השלושה לציירה והגיעו לבית בו גרה סקודה ששפחתו של סינקה פאנקיביץ. על גבי כתפיהם של חבריו טיפס אחד מהם והלה על ראשו של העמוד דגל אדום שעליו התנוססת הסימטה: „מוות לפולשים“. לעמוד הצמידו מוקש והסתלקו מהמקום. השתלשלות הדברים נודעה לנו לאחר מכן: הדגל נתלה בבורק צי השכנים שהועיקו את המשטרה. מפקד המשטרה ואותו מספר שוטרים „חרוצים“ הגיעו בחפזן למקום המאורע. המפקד ציווה להביא סולם ואחד השוטרים — רוצח מוצד, טיחר למלא את הפקודה. הוא רק התחיל לעלות בסולם ההפוצצות אדירה החרידה את הסביבה. עמוד אבק התנשא למעלה. השוטרים ברחו מהמקום וזה אשר טיפס למעלה לא היה זקוק כבר להצלחה... כשחזרו הבורחים מצאו את חברם סרוסק, העמוד מכופף ומבוקע והדגל צדין מתנוסס מעליו. את שרידו גופתו של חברם ליקטו השוטרים על אלונקה והביאות לתחנת-המשטרה. בעזרת קרס של כבאים הצליחו להוריד את הדגל — אבלים וחפרי ראש עזבו השוטרים את המקום בו מצא חברם את מותו ממוקש פארטיזנים. כך סיימנו את מבצעי האחד במאי 1942 ביערות פראנולין.

...ב-3 במאי בשעה 5 אחה"צ ניתן אות האופקה האוטריאד כולו והעמד במצב הכן. המפקד הודיע שהיורים דיווחו על תנועת צבא גרמני שהגיע בשיירת מכונות לכפר קרמניץ, כ-7 קילומטרים ממקום חנייתנו. ייתכן שהגרמנים עלו על עקבות האוטריאד שפעל יחיד בגזרה זו. המפקד הוסיף ואמר: „מכאן לא ניסוג כפחדנים. עלינו להיכון לקרב. הפארטיזנים מצויים על משמעת חמורה. לפתוח ביריות רק לפי פקודה בלבד ולהלחם עד הכדור האחרון“. ניתנה פקודה לארגן מיד את קורי ההגנה. מקום חנייתנו היה, כאמור, ביער אורנים צבות; מצד דרום ומערב ורם הנהר קרמניץ והביצות בסביבתו

שימשו כקו תגנה טבעי. מצפון השתרע טערה־יער ובמזרח — יער האורנים. הנחנו שהגרמנים יגיעו מצד צפון של מערה־היער, כי רק דרך אחת הובילה אליו מהכפר. וכך הווה. בשעות הבוקר המוקדמות. ב־4 במאי 1942 הגיעו הגרמנים מושאים על גבי סכניות בסמוך למערה־היער. מספר החיילים היה כ־300. עד אותה שעה הספקנו לתפוס עמדות הגנה. שהתפרסו בצורת חצי־סהר מסערב לצפון־מזרח. הסויינו את העמדות ואת השוחות שהפרנו במשך הלילה. בשעה 6 בבוקר שמענו את רעש הסנעים של הסכניות המתקרבות אלינו. עצרנו נשימתנו וחיכינו לבראם של הגרמנים. לאחר שהמנעים השתתקו הופיעו במערה־היער חיילים במדים אפורים. חלקם תורשים קסדות חלקם גלוי־ראש. הליכתם המאוששת העידה על בטחון עצמי שכל רע לא יאתה להם. בראשם צעד כמורה־דרך. איכר מהכפר הסמוך סלישצ'ה — בונד ומרגל גרמני. החיילים התקדמו בקבוצות צפופות. כנראה מתוך אמונה שהפארטיזנים הסתלקו מהמקום מתוך פחד. הם סברו. כנראה. שלא נשאר להם. אלא להעלות באש את המתפוררות והסוכות שהפארטיזנים השאירו מאחריהם לאחר מנוסתם. אולם הפעם טעו בחשבונם. כשהרוצחים התקרבו למרחק של 50 מטרים בערך מעמדותינו. נשמע קולו של הספקד. "אש!" ובוד של כדורים משלושה עברים ניתך על הגרמנים שטיילו כאילו להנאתם במערה־היער. הם נפלו כשבולים מאחורי הקוצר. ברשותנו היו 14 מקלעים, כעשרים ושניים תת־מקלעים ומספר ניכר של רובים. (מספר הלוחמים באוטריאד הגיע ל־300. רבים נצטרפו אליו לאחרונה מבין נמלטי מחנות השבי. ניצולים מגיטאות וכד'). האוטריאד היה מסוגל כבר לפגוע את האויב בקרב פנים אל פנים. באוטריאד היו כ־45 בחורים יהודים. עזי־נפש שהשגאה לגרמנים בערה בלבם כאש. תוך רבע שעה היה מערה־היער מכוסה גוויות במדים אפורים. חיילים אחדים זחלו מתחת לגופות חבריהם ההרוגים וכך הצילו את עורם. העתודה הגרמנית פתחה בהתקפת נגד. מכיוון הדרך שהובילה ליער פתחו הגרמנים כאש מקלעים כבדה ובהפגזה מרגמות. לאחר מחצית השעה ניתנה פקודת הנסיגה. בקרב זה נפל בן־דודי מולקה קוריצקי מדוליניביץ שנפצע מכדור טרסק. כל הבחורים היהודים לחמו באומץ־לב וחיטיבו לקלוע. המצטיין ביניהם היה בחור מגרודנו — אלכסנדרוביץ. מקלעו לעילא. הבחור תפס עמדה טובה

3

...לאחר הקרב נסוג האוטריראד מהמקום בו חנה מקדום. נשארונו ללא תחמושת ומן הנמנע היה לחשוב על התנגדות פעילה לגרמנים. לאחר כמה ימי הליכה בכיוון למזרח הגענו לפאליק — איזור יערות עבותים ושטחי ביצה עצומים המשתרעים לאורך ולרוחב של מאות קילומטרים — מבוטסיל עד לפולצק ובוריסוב. מבחינת בטחונות היה האיזור רח לפאריזונים, אולם הקשיים בהשגת אספקה וצרכי מזון גדלו והלכו.

...קננה בלבי התקווה שאשתי ובתי, שברחו מדולהינרב למיודול, צודן בחיים. החלטתי לבקש רשות מקומיסאר האוטריאד לחזור מערבה למיודול ולהציל את בני משפחתי מהגישו. כשהופעתי בפני טימצ'וק והגשתי לו את בקשתי הוא הסתכל בי כעל אדם שדעתו נטרסה עליו. הוא החל לשדל אותי לבל אעשה זאת. הדרך היא בחזקת סכנה הגרמנים הולכים ושיבים בדרכים בידעם שהאוטריאד „הנוקם” עזב את הבסיס שלו. כל התקלות בגרמנים פירושה מוות. ניסיתי לשכנע אותו שכל רע לא יאונה לנו. השבילים נהירים לנו ואנו נתקדם רק בחסות הלילה. בטוח אני, אמרתי לו, שנחזור בשלום. לאחר ההרצון

ממרשך אמר לי טימצ'וק: „אם החלטתך נחושה היא, בחר לך שלושה אנשים נוספים וארבעתכם תצאו לדרך. היו זהירים ואל תקלעו ללועזי של האויב“.

בחרתי בשלושה בחורים אמיצים כלבבי: מיציה פרידסאן, בלאכמן — איש אסטוניה ואיכר אחד בשם קליקה דורשנקו. את הרובים שהיו ברשותנו לקחו מאתנו ובמקומם קיבלנו שלושה „גאנאים“*, אקדח וארבעה רימוני-יד.

יצאנו לדרך בכיוון למערב. לאחר שהתרחקנו כ־20 ק"מ ממקום יציאתנו הסגנו קצת צרכי-אוכל ומוכן שמצב רוחנו השתפר. לאחר שלושה ימי הליכה הגענו לגבול הישן הרוסי-פולני. לא הרחק מדולחינוב. נשארו במקום כדי להחליף כוח ולבחון את דרכנו לעתיד. שלחתי מכתב בידי איכר מהכפר באקוניק לבני משפחתי במיודול. בנסיון להודיע העודם בחיים. לאחר יומיים חזר האיכר ובפיו הודיעה המשפחה שבני משפחתי שלמים ובריאים. עוד באותו ערב יצאנו לדרך בכיוון למיודול. כשהתעכבנו לשעה קלה בוז'רי, גודע לנו שבסביבה משוטטים שני שודדים הבוונים את האיכרים והמעמידים פנים כפארטיזנים. מלכתחילה לא שמנו לב לשמעה זו. אולם כשהתקרבונו ליערות פאליסוק הבחנו בשתי דמויות שהתקרבו אלינו. בצעדנו בטור עורפי לא הבחינו הזרים שאנו ארבעה. הגשק בירדנו היה דרוך. כשהמרחק הצטמצם לכדי כמה מטרים, קראתי להם: „ידיים למעלה!“ בראותם שמולם עומדים 4 גברים מזוינים באקדחים, הם נשמעו לפקודה והרימו ידיהם. שאלתי אותם האם הם מזוינים. תשובתם היתה „ניעט“ (לא). פקדתי על מיציה פרידמן לערוך חיפוש בבגדיהם כשלועזי אקדחינו מכוזנים אליהם. כשמיציה התחיל למשש בכליהם, נשמעה נקישת קלה ואקדח קטן נפל לרגלי אחד מהם. מיציה הרימו בידו האחת ובשנייה המשיך בחיפושיו. לא נמצא עליהם נשק נוסף. שאלנו אותם מי הם ומה מעשיהם. תשובתם היתה שהם מחפשים פארטיזנים וברצונם להצטרף אליהם. כששאלנו לשמותיהם, ענה אחד מהם: מאליצ'יק מדולחינוב. כשהסתכלתי יפהיפה בפרצופו הכרתיו. ואכן, היה זה מאליצ'יק, אחיו של השוטר ורוצח מועד. הוא היה אחד מאלה שהשתתף בפרעל ברציחתם של יהודי דולחינוב בשעת האקציה הראשונה. לפני ימי ראיתי כשהוא מתרוצץ ובידו מוט פלדה. בו היכה ללא רחמים זקנים, נשים וטף. התמונה המחרידה של מאליצ'יק המשתולל בחצר בית-הכנסת הציתה בי את אש הגעמה ומוכן הייתי „להתקוע“ בו מיד כמה כדורים. אולם עצרתי ברחמי. השגי העיג עצמו כשבני מלחמה, מוצאו מסמולנסק, שימש כלבלב בכפר סטארינקא. ברור היה לנו ששניים אלה הם השודדים עליהם סיפרו לנו בוז'רי. קשרנו את ידיהם בחוט תייל ומיד הובלנו אותם הזרה לדורי, לביתו של האיכר שסיפר לנו על ביקור השודדים אצלו. בחצות הגענו לביתו של האיכר ושאלנו אותו האם מוזה הוא את האנשים שהבאנו אתנו. האיכר הכיר אותם מיד וסיפר שאמש הם העמידו אותו לקיר ובאיום של אקדח טעון, דרשו מהב ודולרים. אחרת יפלו את ביתו באש ואותו ובני משפחתו ירצחו. הראינו לו את האקדח שהחרסנו ואף אותו הוא זיחה. ניחמנו את האיכר ובני משפחתו שתללו לא ישרידו אותם יותר. קיימנו התייעצות כדין. מה לעשות בהם והחלטנו לנהוג לפי כל נהלי המשפט הפארטיזני — ולחרוץ פסק-דין מוות. וכך עשינו. הובלנו אותם ליפר ורינו במרצחים. את פסק-הדין הכתוב והחתום בשם התנועה הפארטיזנית הצמדנו לגופותיהם. למען ידעו... המשכנו דרכנו למיודול. לאחר שהפסדנו כמה שעות ב„טיפול“ בשודדים הגענו

* גאנאן — אקדח תופי מדגם רוסי.

בשעות הערב לדרך החוצה את מסילת הברזל ע"י פופיק — לא הרחק מתחנת קניאניגה. ללילת לילה סרנו לביקתתו של שומר היערות הוליאש. ציפינו בקוצר רוח לרדת היום למען נוכל לחצות את המסילה. שהשמירה עליה היתה קפדנית ביותר. באותו ערב התקרבונו בלאס ובוהדירות רבה ביותר למסילה. לבותינו הלמו כפטישים מהתרגשות. כי כל שבר שנייה נשא בחובו את המוות. הלילה חשוך ועל כל מאה — מאה חמישים מטרים ניצבים כשומרים איכרים מהסביבה. כשאלה שומעים קול צעדים. הם מרימים קול צעקה: „פודלושילי“. והאזעקה נשמעת לאורך הקו. רבים מכין הפארטיזנים מצאו את מותם בגלל אזעקות אלו. (לאחר זמן החלו יחידות פארטיזניות לתסל את „שומרי“ המסילה האלה. בהשאי היו מתקרבים אליהם ומחסלים אותם אחד-אחד).

בוהדירות רבה חצינו את המסילה ולפני עלות השחר הגענו לכפר ניווערי — כ"ב ק"מ ממידול. סרנו לביתו של אחד מסכרי בשם סטוליוק. נחנו במשך היום וחקרנו את סטוליוק על תעשיית הנשמה במידול. הניתן לחדור לגישו וכד'. לדבריו אין קושי מיוחד להבנם לעיירה הזאת אף מוכן לסייע בידנו ככל אשר יוכל. התלכנו שמיציה פרידמן ודורושנקו יצאו בערב לכיוון פוסטוב וה„אסטונצ'יק“ ואני נצא למידול. שיגרתו מכתב אל בני משפחתי בידית של אשת סטוליוק ובו ביקשתי מהם ששם חשיכה יצאו בחשאי עם הילדה ועם מספר ידידים מהעיירה ואנו נפגשים ע"י בית-הקברות. עוד באותו ערב קיבלתי את התשובה: הילדה חולה ואביו של אשתי לא יכול להשאיר את הילדה לבדה. יצאו מהעיירה רק אשתי ואיתה חבירה שהסתתרה אצלם (גולדה יגובסקי). בשעה 8 בערב יצאנו ארבעתנו לכיוון מידול. במרחק לא רב מהעיירה פנו פרידמן ודורושנקו לכיוון פוסטוב. ה„אסטונצ'יק“ ואני נשארכנו לחכות ע"י בית-הקברות. לאחר שעות אחדות הבחנו בשתי דמויות שהתקרבו אלינו. בקול עמום קראתי: „בתיח“ הדמויות כאילו קפאו במקומם מפתח. לאחר שניות אחדות נפלנו איש לזרועות רעותו וסיד פנינו לכיוון היער. לאחר שעות אחדות של הליכה הגענו לביקתתו של סטוליוק. שערך לכבודנו ארוחת ערב חמה: תפוחי-אדמה וחלב. לא יקשה לתאר את ההתרגשות בה היינו שרויים בשבתנו יחד בבקתה. רק חודשים ספורים הפרידו בין יום הפרידה ליום פגישתנו. אולם מה גדול היה השבר האסון שירד על ראשם של היהודים. אלפים ורבבות נרצחו בידי הגרמנים. ביניהם אמי. אחותי וגיסתי ושלושת ילדיהם הרכים ורבים רבים מבין קרובי וידידי...

בביקתתו של סטוליוק ישבנו יומיים עד שמיציה פרידמן הגיע עם קבוצת פליטים מגיטו פוסטוב. באותו לילה הוא הוציא מפוסטוב 13 מבני משפחתו וקרוביו. כולם חיים עד היום. פרט למייציה ואחיו הגיק שנפלו בקרב בהודש מרץ 1944. לאחר מנוחתו של יום יצאנו לדרך בכיוון למזרח. עם תום שלושת ימי הליכה. הגענו למקום חנייתו של האוטריאד. לא הרחק מהכפר ליעסניק. שהינו במחנה כשלושה ימים נוספים והאוטריאד כולו פנה מזרחה לכיוון הפאליק — חסיירים הגרמניים עלו על עקבותיו של האוטריאד. לאחר יומיים הגענו לכפר צנא וממנו חדרנו ליער עבות ששמו היה משום מה „גשר האורנים“. לאחר ימים אחדים ניתנה הפקודה לארגן קבוצת של פארטיזנים בלתי חמושים ונשים — על מנת להעבירם אל מעבר לקו החזית. אשתי התנגדה שאשאר באוטריאד בשעה שבתנו נשארה עם סבא בגיטו. ההליכה אל מעבר לחזית היתה כרוכה בסכנת נפשות. המרחק בין חנייתו של האוטריאד לבין החזית היה כ"מ 500 ק"מ. דרך זו יש

* טמנו (פוקש) — ברוסית.

לעבור ברגל, בקור וברעב. אולם לא היה מוצא אחר. על כל צעד ושעל ארב לנו המוות המלחמה היתה בעיצומה והצבא הגרמני חתר והתקדם לקראת סטלינגרד. עצם קיומנו היה מוטל בספק. ב־12 בספטמבר 1942 יצאה השיירה לדרך. ללוחי הקבוצה הופקדה יחידה בת 70 איש ובראשם הקאפיטן לאטישב. בקבוצת היוצאים היו רבים מבני דולחינוב: מוטל פרידמן, דוד ואברהם שוסטר, יוסף באקסט, ראובן קרמר, משה ולאה פרידמן מפורסם ועוד מספר יהודים מעיירות שונות. ב־7 בנובמבר 1942 הגיעה הקבוצה לרפובליקה הבאסקירית. לפני יציאתה הבטחתי לאשתי שאצא למידול ואציל את בתנו בת 18 החודשים ואת אביה של אשתי, ואכן, קיימתי את הבטחתי. לאחר זמן מה יצאתי בלוחיתם של שלושה מחברי בכיוון למידול. כשהגענו לבקתתו של שומר היער, שיגרתי מיד מכתב לחותני ובקשתיו למסור את הילדה לידיה של אשת סטוליוק שתמסור לו את מכתבי. כן הצעתי שכל בני העיירה יתארגנו ויצאו ממנה — אנשים, נשים וטף.

...בשעות אחר־צחורה בעגלתה אשת שומר היער, בעגלה היו שתי ילדות עטופות בלסוטה של איכרים: בתי הקטנה ובתו של גיסי — ינטצ'קה אוטטרוק, כבת חמש. פגשתי אותן ע"י הדרך המובילה ממידול לניבית, לא הרחק מתבאר סקורדה. כשהגענו לניבית מסרה לי האשה מכתב מגיסי וליג אוטטרוק. וזה הוא כותב: „גיסי היקר, הלילה בעשר הגנו יוצאים ממידול־לישן ומידול־חדש. האם כולם יצאו — לא אדע. בכל מקרה נצא בכיוון לניבית כפי שהודעת. אם תוכל — פגוש אותנו ע"י קאניקה" (השם המקובל לדרך המובילה ממידול לניבית).

עוד באותו ערב (כפי שזכור לי היה זה ערב יום הכיפורים 1942) יצאנו שנינו: מייצת פרידמן ואני מניבית לכיוון מידול. לפגוש את פליטי הגיטו. הלילה היה חשוך והגשם ירד ללא הפוגות. במחצית הדרך הגיע לאזנינו קול צעדים כבדים וחדודש של רגליים המבוססות בבון. תפסנו מחסה מתחת לעץ עבות וציפינו לבאים. כשגוש ההולכים התקרב אלינו לכדי כמה מטרים קראתי בקול: „זעליג"י" כשהשיירה עצרה בחילוכה קראתי שנית: „זעליג"י" ואכן, הוא הכיר את קולי. התחבקנו בחיבוק עז וקצר וללא אומר המשכנו בדרכנו כשאפילת הלילה משמשת לנו מסתור. לאחר כמה שעות הגענו לניבית ורק שם הבחנתי מה המשימה שנטלתי על עצמי. החבורה שעונה את העיירה מנתה כ־144 נפשות והיתה מורכבת מזקנים, נשים וילדים. מעטים היו בני הנוער ביניהם — את חלקו המכריע השמידו הגרמנים מיד עם הכיבוש וחלקו ברח מורחה בימיה הראשונים של המלחמה.

הבעיה בפניה הוצמדתי היתה: לאן להוביל את הפליטים והיכן להסתירם? להשאירם בניבית — פירושו להמיט אסון עליהם, עם שחר גטלה התחלטה: לחלק את החבורה לשלושה ראשים, עם הראש האחד אצא מיד מזרחה, הראש השני ימצא מחבוא בין גדישי השחת הפזורים בביצות שבין ניבית ודומוסלוביה ואילו היתר ישוכנו זמנית אצל איכרי ניבית. עוד באותו ערב יצאתי בראש קבוצתי לכיוון חנייתו של האוטריאד ביערות מאלינובקה...

...לאחר ימים אחדים העביר האוטריאד קבוצה נוספת של 150 איש אל מעבר לקו החזית. ביניהם כחמישים מיוצאי מידול. את בתי השארתי אצל איכרה בשם אולגה סטולניק בכפר בוכרובה.

ד.

...גודע לי שבאטריאד מתארגנות חוליות לביצוע תבלות במסילת הברזל (האטריאד קיבל חומרי נפץ מהאטריאד של „באטיה“). פניתי אל הקומיסאר וביקשתי שיצייד אותי בחומר נפץ לפעולות תבלות. הוא קיבל אותי בסבר פנים יפות (ואף העלה חיוך על שפתיו) והסכים שאגיים עוד שלושה אנשים נוספים שיצוידו בטל* ובמיתקן פיצוץ. היעד — כיוון גלובוקי. עוד באותו ערב יצאנו ארבעתנו: מיכאל יצחק פרידמן, קולקה דורושנקו ה„אסטונצ'יק“ ואני בכיוון היעד. ברשותנו היו 2.5 ק"ל טל, מיתקן הפיצוץ ופתיל באורך של 50 מטרים.

למחרת היום בשעות הערב הגענו לא הרחק מקו מסילת הברזל פאראפינוב — קרובלשד'יצקה. בשעה 10 בלילה, כשהגענו למסילה, שמענו שיקשוק גלגלי רכבת שהתרחקה מהמקום. בלב פועם שמנו את מכונת התופת מתחת לפס הימיני של המסילה. קשרנו את הפתיל ונסוגנו אחורנית. לאחר רגעים ספורים שמענו שוב את שיקשוקם של גלגלי רכבת מתקרבת. מרחוק תבחנו באור עמום של פנסי הקטר, כשהרכבת הגיעה אל מול מקום מארבנו משכתי בפתיל וארבעתנו פתחנו בריצה. הד התפוצצות אדירה ליוות אותנו במרוצתנו. הגענו לכפר שחיה מרחק כחמישה קילומטרים מהמסילה קבענו תניה קצרה וסעדנו את לבנו. אולם לא עצמנו עין מרוב התרגשות וחזוה. השכם בבוקר שלחנו את האיכר, שבביתו מצאנו מחסה, לתור את מקום החבלה ולבדוק את תוצאותיה. לאחר שעות אחדות תור האיכר וסיפר שהמסעף שבין המסילה לבין הדרך המובילה לפרופלישצ'ה חסום והמעבר בו מותר למכוניות צבאיות בלבד. לאורך המסילה מורגשת בהלה עצומה. למקום הגיעו שני קטרים מיוחדים מצוידים בעגורנים והגרמנים גייסו איכרים רבים מהסביבה לפיגרי התריסות. רושם ההתפוצצות היה כנראה עצום. בשעות הצהריים שוקמה המסילה והתנועה חודשה. לארבע-עשרה שעות פסקה התנועה והחבלה גרמה לאבידות בנפש ולנזקים בציד.

באותו ערב, ה' 12 באוקטובר, חצינו שוב את המסילה בנקודה מרוחקת כחמישה קילומטרים ממקום הפיצוץ הקודם. שמענו את קולותיהם של שומרי המסילה הקוראים אחד לשני. בחשאי הסקנו ביניהם ועלינו על הדרך המובילה מדוקשיץ לגלובוקי. לא הרחק מגלובוקי עמדה חוות בודדת שהיתה שייכת לפולני אחד בשם פאצביץ — אדם הגון ונאמן ממכריו של מיכאל יצחק פרידמן. כשרפקנו בדלת וביקשנו לפתחה נדהמו יושבי הבית למראה עיניהם. לראשונה ראו לפנייהם יהודים מזויינים ברובים. סיפרנו בגלוי לאיכר על מטרת בואנו וביקשנו אותו שעם שחר יצא לגלובוקי ויססור מכתב לבני משפחת זאבלוצקי (קרוביו של מ. י. פרידמן). בגלובוקי נמצאו גם שני אחיו: אליהו ומשה. האיכר הסכים למלא בקשתנו וסיפר שיתוודי גלובוקי ממשיכים חייהם כרגיל. יוצאים לעבודה ואין הגרמנים פוגעים בהם. לדבריו הוא מבקר לעתים בגלובוקי ואף נפגש עם בני משפחת סולוביצ'יק ומשפחת פרידמן. האיכר כיבדנו בארוחה והוביל אותנו לביתו שהיה מרוחק כמאתיים מטרים מביתו.

בבוקר כתב מיכאל מכתב לקרוביו בוו הלשון: „אל תאריכו ישיבתכם בגלובוקי ולו לשעה נוספת אחת. האינכם חשים שהאדמה בוערת מתחת לרגליכם? העיירות שכסביבת ריקות מיהודים. בגלובוקי ריכוז הגרמנים את המומחים בכיול. זוהי רמיה איומה: כל

* טל — חומר נפץ.

רבע צפריים אתם לכליות. אל תבובזו זמנכם. בואו אלינו לפארטיונים הלוחסים. בידיו נשק ולזכותנו הרבה גרמנים הרוגים. הננו מצפים לבואכם!

בשעה שלוש אחה"צ חזר פאצביץ ובידו מכתב מאת אליהו פרידמן ומוליה סולוביצקי. המכתב כתוב בקיצור נמרץ: הלילה ב־12 יגיעו לביתו של פאצביץ.

וכך הוות. בדיוק בחצות שמענו קול צעדיהם. פאצביץ הכניסם לביתהבני וחוץ רגעים ספורים שקענו בשיתות. סיפרנו להם על מבצע החבלה שלנו במסילת הברזל. לגלובוקי הגיעו כבר השמועות על רכבת שהורדה מהפסים ועל הרוגים ופצועים מבין נוסעיה. כשאמרנו להם שזו היתה מלאכתנו, לא האמינו לנו. אולם כשהראינו להם את הפתיל ואת מנגנון הפיצוץ הקטור אליו, שובנעו.

הצענו להם לארגן קבוצה של 40—50 צעירים שיעזבו את הגיטו ויצטרפו אלינו. ביקשנו שישלחו נשק בכל כמות אפשרית. הבטחנו שנחכה להם במקום מסוים. ממנו נוביל את הקבוצה מזרחה.

בין הבאים היה מוליה סולוביצקי. דודו של מיכאל יצחק. כששמע את פרטי הצעתנו הוא נרתע: הוא בעל לאשה ואב לשני ילדים ואחם לא יוכל לצאת בהורף ליער. שני האחרים הסכימו מיד לחזור לגיטו בגלובוקי ולארגן את הצעירים ליציאה ממנו. מחרתים הם יצאו ובקשתם היא שנחכה להם בקירבת העיירה. הוך כדי שיחה נודע לי שבן־דודי לרי יצחק קוטון. נמצא בגלובוקי. דרשתי משני החוזרים שיצרפו לקבוצת היוצאים את כל בני דולהינז הנמצאים בגלובוקי. הם הבטיחו לעשות כן. לפנות בוקר חזרו האנשים לגלובוקי ולמחרת היום יצאנו לקראת הבאים.

במרחק של חמישה קילומטרים, בצומת הדרכים וולקלאט, דאגילביץ ומידול קבענו את מקום הפגישה. בשעה עשר בערב פגשנו את היוצאים: 14 גברים 47 נשים. בקבוצה נמצאו בין היתר: שני האחים לדרמן. אליהו פרידמן. לרי יצחק קוטון. דוד גלייזר. מנשה קופילוביץ. בונים קרצניץ — כולם מדוקשיץ. מיכל פינקלמן, ירחמיאלקה. (שם משפחתו לא אזכור). מוסקט מקאוואן. מיכלמן מגלובוקי. יוסלמן מהודוצ'ק. פסה איזאקסון מרינדושקיבוקי.

מבין הבנות אזכור: שתיים בשם שרה — האחת מגלובוקי והשנייה מסחינציאן. צ'רניצקה מדנילוביץ וציפקה סולוביצקי מגלובוקי.

הבאים הביאו אתם שלושה רובים — אחד ללא קת והשני ללא כוונות. וכדורים אתם היו שניים־שלושה לכל רובת. אולם הבחורים היו כולם „אחד־אחד“ — אמיצ'לב ועזר נפש. עוד בהיותנו בדרך לימדנו אותם את מלאכת השגת צרכי מזון בדרך הפארטיונים...

...ביום השני למסענו הגענו לניביה. פגשנו במקום קבוצת פארטיונים מהבריגדה „סטאניקה“ שהגיעה מהמורה. משיחתנו עם מפקד הקבוצה דירגאצ'ב נודע לנו שהאטריאד שלנו זו מערבת נמצא לא הרחק מכאן ביערות רוסאקוב. קשה להגיד ששמחנו שמחה רבה לשמע ידיעה זו. הגענועים לא חיר עמוקים ביותר... גזח היה להתקדם בקבוצה קטנה. להרגיש אי־חלות ולעשות את אשר עולה על רוחנו... אולם בדיעבד לא היה בידנו לשנות את העובדות. למחרת היום אספנו את יוצאי מידול שהיו מפוזרים בין הביצות ובבתי האיכרים. במשך הימים הספורים הסתגלו האנשים למצב אליו נקלעו וציפו לבואו של סיגאלצ'יק שיעבירם לסורה — אל מעבר לקו החזית.

...נפגשתי עם סוקולוב — מפקדו החדש של האטריאד. „הדוד חאסיה“ נתמנה למפקד הבריגדה (האטריאד שלנו צמת לסמדי בריגדה). דיווחתי על מבצע החבלה שלנו בקו

מסילת הברזל פאראפינוב — קרולבשצ'יננה. המפקד הביע שביעות רצון על המבצע המוצלח — השמועות עליו כבר הגיעו אליהם לפני ימים מספר. אולם פרטי המבצע לא היו ידועים עד בזאנו. בשמחה ובחמימות רבה קיבלו את פניו סניניו וידידיו באוטריאד וברכתו על מבצעו המוצלח.

בשיחתו עם מפקד האוטריאד העליתי את בעיית פליטי הגיטו המפורזים בין הבריחות. שאין להשאירם במקום. וההכרעה נפלה: לרכז את הפליטים ולצרף אליהם שלושה-ארבעה מורי־דרך שיובילום מזרחה. למקום הנתיב של מטה הבריגדה. משם יעבירו אותם אל מעבר לקו החזית. בתחתי בארבעה מורי־דרך: ה.אסטנצ'יק, מנשה קופילוביץ וחירשל קנטורוביץ. הרביעי היה יוריק צימרמן — פארטיזן שלא מתאטריאד שלנו שנשלח מזרחה בהפקיד מיוחד. קבוצת הפליטים מנתה כארבעים ושש נפשות — גברים, נשים וטף. (ליואל פורמן ואשתו היו הפישה ילדים רכים). בו בערב יצאה הקבוצה מזרחה. אולם בדרך שגו מישהו חמור שעבורו שילמו בקרבנות אדם. — רוב הילדים ניספו באסון שפקד אותם. והמעשה כך היה: לאחר שחצו את נהר הוויליה ערכו בקירבת הכפר קאמין את חנייתם בחושבם שהגיעו למקום מבטחים. בהיותם עייפים מתלאות הדרך שכבו לישון ולא נקטו באמצעי זהירות. אנשי הכפר הבחינו כנראה מיד מי הם הצולחים את הנהר לאור היום. נמצאו כמה בוגדים שהתדיעו על כך לדולחינו. בשתי מכוניות־משא יצאו חיילים גרמנים מהעיירה והגיעו מהעורף אל קבוצת הפליטים. בחשאי התקרבו אליהם ופתחו באש תופת. רק עשרים מהפליטים הצילו את חייהם בבורחם ליער הקרוב. יתרים — נהרגו — רובם ילדים, זקנים ונשים. בשעות הבוקר המוקדמות הגיעו בריצה שניים ממורי־הדרך: מנשה קופילוביץ וחירשל קנטורוביץ ובפיהם בשורות איוב על אשר קרה לפליטים...

...ב־31 באוקטובר נצטוויתי להתייצב במטה האוטריאד. בכואי מצאתי את אנשי המפקדה מסובים מסביב לסדורה. לאחר שהזמינו אותי לשבת פנה אלי סוקולוב ואמר: "החלטנו להקים במסגרת האוטריאד שלנו מחלקת יהודית לאומית ולמפקדה מנינו אותך, מובן ד' השיבותי: "הן, וסוקולוב המשיך: "לפי שעה תקבל עשרה רוכבים בנוסף להמישה שברשותכם (שלושה מאלה הביאו חברי מגלובוקי). עשרה פארטיזנים יהודים חמושים יצורפו למחלקתך והתקן שלה יהיה איפוא, מלא. שוב לקבוצתך ובחר את האנשים. רשום אותם על כל נתניהם האישיים ותחזור לבאן בסדר צבאי. תקבלו את הנשק ובאורח רשמי יצורפו עשרת הפארטיזנים למחלקתך".

...כשהורגו בסדר צבאי למטה הורדתי בצורה הצבאית המקובלת שהקבוצה המונה שמונה־עשר אנשים מתייצבת לפקודת מטה האוטריאד. האנשים התפקדו כדת וכדין. קיבלו את הרוכים ובאורח רשמי צורפו עשרת הפארטיזנים האחרים למחלקה. סוקולוב נאם בפנינו ואמר: "סהיום הזה תכונה קבוצתכם בת עשרים ושמונת הפארטיזנים — המחלקה היהודית הלאומית. מספר 3/ כמפקד המחלקה מתמנה סיבאלצ'יק. הנני דורש מכם ציות מלא וביצוע מדויק של פקודות מפקדכם — חופשים!". נצטוויתי ע"י מפקד האוטריאד להשאר במקום. למפקדי היחידה גילה מפקד האוטריאד את אשר עומד להתרחש. מחר בארבע לפנות בוקר יצא האוטריאד בהרכבו המלא ובשני ראשים למידול. על הגדוד הראשון להתקרב בחשאי אל מבואות העיירה מכיוון גובוסילקה. לחסל את המשמרות הקדמיים. לתדור לעיירה דרך הרחובות המובילים למטה הדנדמרניה והמשטרה (אלה שכנו בביתו הדקומתי של דדאנוביץ) ולחכות עד שהגדוד השני יסתח בהתקפה

על המתנדבים הליטאים שהתמקמו בביתו הגדול של אלפרוביץ ושמספרם הגיע לכדי 125 איש. לפי הידיעות שבידינו, היו במיוחד שנים עשר וינדרסים, 20 שוטרים מקומיים וכאמור — כ־125 ליטאים. בהתאם לפקודה הוטל עלי לשמש כמפקד מחלקת הסיוע של הגדוד הראשון.

ה.

בראשון בנובמבר 1942, בשעה שש בבוקר הגעתי עם הגדוד הראשון שמנה כ־100 לוחמים למבואות העיירה. מפקד הגדוד היה טשקה מורווב, מפקד מחלקה א' — מאניקוב, מפקד מחלקה ב' — ווארזין ומפקד מחלקה ג' — סיגאלצ'יק. אל מחלקתי צורפו עשרה צנחנים מיחידה שהגיעה לא מזמן מ-האדמה הגדולה*. היו אלה חיילים סאומנים וחמושים היטב. תגבורת זו היתה הכרחית משום שמחלקתי אשר שימשה כראש־חץ לגדוד הראשון לא היתה מצוידת וחמושה במידה מספקת.

כשהתקרבו לבית הראשון שבקצה העיירה הבחנתי בדמות עטופה שחורים שניצבה בפנינת הבית. עצרתי את הטור ובלוויתו של צנחן אחד עקפנו את הבית. חצינו את החצר ויצאנו לרחוב. על אף החשיכה נראתה הצללית של האלמוגי על רקע הקיר הלבן. כשהסתכלנו היטב הבחנו ברובה ובאבזם הנחושת בחגורה. כנראה שהזקיף הרגיש שמשהו חשוד מתרחש בקירבתו והוא קפא במקומו. כעבור רגעים רמן לי חברי (שמו היה דניסוב) לתפוס את הרובה במצב הכן והוא עצמו יתקרב לעבר תוקיף, כשסכין פיני בידו. ברמזים נוספים הסביר לי שעלי לפתוח מיד באש במקרה שהזקיף יגלה אותנו. התקרבו אליו כשתי חיות שוחרות לטרף. לא עברו שניות אחדות וסכיני של הצנחן נבעצה בצווארו של תוקיף. שהספיק רק להוציא אנחה חנוקה מהוהו. שתיים־שלוש דקירות נוספות ומלאכתנו הושלמה ללא רעש. פירקנו את רובו של תוקיף ואת אשפת הכדורים שלו וחזרנו למחלקה. הפעולה ארכה כשמונה־עשר דקות.

בעיירה שררה דומיה וכלב לא חרץ לשונו. כאמור, היתה המשימה שהוטלה עלינו להגיע עם הגדוד למבואות העיירה, להוביל את המחלקות א' ו־ב' אל כיוון בית הוֹנְדֶרמֶרִיה ולהציב את מחלקתנו כחסימה בהצטלבות הרחובות ולמנוע את בריחתם של הגרמנים והליטאים לעבר פוסטוב. קובילניק ולמעברות שעל האגם. בהתאם לפקודה ולתוכנית מלאתי בשלב ראשון את אשר הוטל עלי. רק הספקנו לתפוס את העמדות שנקבעו לנו וכבר נשמעו יריות מכיוון בנין הוֹנְדֶרמֶרִיה. מרחוק שמענו צעקות: „פאשיסטים! הכנעו!“ נפתחה אש מקלעים כבדה ושמעו הדי התפוצצויות של פגזי מרגמות. בעומדי עלי־יד האגם. במקום שלפני שנה הכריזו אותנו הגרמנים להסביע את הפרוטומות של לנין וסטאלין. הבחנתי בחייל גרמני הרץ בכיוון אלינו. דניסוב ואני תפסנו עמדה נוחה בגן ביתו של הכומר. כשהתקרב הגרמני וגילה אותנו, הוא השתטח מיד וכיוון נשקו אלינו. אולם לא הספיק להפעילו. צרור מתת־המקלע של דניסוב שם קץ לחייו.

אור היום גבר וחלך וחילופי היריות עדיין נמשכו. לא ידענו מהו המצב לאחור. חלפת שעה ואנו עדיין בחסימה. והנה הגיע רץ ובפיו פקודתו של מפקד האוטריאר: על מחלקה ג' לעזוב את עמדותיה. על אנשיה להצטייד באגרד־קש ובגפרורים. המחלקה התקדמה

* „האדמה הגדולה“ — כינוי לשטחי בריחים שלא נכבשו ע"י הגרמנים.

בחילה, בחיפוי המחלקות א' ור' לעבר בנין הוגדרמריה ותעלה באש את הבנינים הסמוכים לו. לאחר ביצוע המשימה תחזור המחלקה לעמדותיה הקודמות. הבינותי מיד שהגרמנים סחזיקים עדיין בבנין האוטריאד לא הצליח להוציאם ממנו. למזלנו מצאנו בקירבתנו כריכות־קש שהיו סוערמות בנדיש. בחרתי בעשרה אנשים בפיקודו של מיכל יצחק פרידמן ועליהם הטלתי את המשימה (סברתי שאין לסכן את המחלקה כולה).

לאחר רבע שעה בערך בקעו להבות מהבנינים הסמוכים לוֹגדרמריה ולתחנת המשרה. כשניסו לחמי האוטריאד להתקרב לבנין הנצור, שסתי לב שמצריח הכנסיה צולפים לעברם. פקדתי על אנשי לפתח באש אל הצריח ויחד עם בינם קוזיניץ ועוד כמה בחורים התקדמנו לעבר הכנסיה כשבדינו כריכות־קש. השענו את הכריכות על כחלי הצריח ושער הכנסיה ותעלינו אותם באש. בנסיגתנו חדרנו, כבדרך אגב, אל בית־החולים העירוני, שעמד מעברו השני של הרחוב. הצטיידנו בתרופות, תחבושות, בקבוקי יוד ומכשירי ניתוח ואת בית־החולים העלינו באש. כשהזרנו לעמדותינו הקודמות עמדה העיירה כולה בלהבות. אנשינו שישבו במארב, העלו על הכונת כל גרמני ושוטר שהופיע. כשהלהבות הקיפו את הבנינים החלו הגרמנים והשוטרים לברוח כעכברים מורעלים. הם אף נאלצו לעזוב את צריח הכנסיה ואת עמדותיהם בבית הדירקומתי של וִידאנוביץ ולחפש מפלט מהלהבות שלחו את הבתים. אנשינו כיבדו אותם בטנות עופרת הגונות. על המארב של מחלקתי עלו שני הגרמנים שהפעילו את המקלע מצריח הכנסיה. הם חוסלו בהרף עין.

בביתו של וִידאנוביץ התגוללו גירותיהם של גרמנים רבים. אולם לא את כולם הספקנו לחסל. בבית גדול, שבזמנו שכן בו משרד הבטחון, התבצרו מאה עשרים וחמישה ליטאים — מתנדבי הגיסטאפ — ורוצחים מועדים. הם תפסו עמדות נוחות לעצמם וקשות להתקפה מצדנו. הבית היה בנוי מבלוקים של ביטון ומקורה בגג רעפים. יחסית היה הבית מוגן בפני האש שהשתוללה מביכו. הליטאים צלפו מהחלונות ומהמרתף, מחלקה אחת מהגדוד השני ניסתה להתקרב לבית מתוך כוונה להתקיף את היושבים בו ברימוני־יד, אולם הנסיון נכשל. שלושה מאנשיה מצאו את מותם עוד לפני שהגיעו למטרה. הבית עמד בטקום גלוי משלושת עבריו והיה מוגן מעורפו בבית אחר שעמד בקירבתו. הגישה אליו היתה קשה ביותר. ייתכן שבסופו של דבר חיינו מצליחים לחדור לבית ולחסל את יושביו. אולם כנראה שתנצורים הצליחו להתקשר ברדיו עם פוסטוב שבה היה מוצב חיל־מצב מורכב מליטאים ולטבים. (את קווי הטלפון ניתקנו בראשית המבצע).

בשעה עשר שמענו רעש של זחלי טנקים ומנועי משאיות מכיוון פוסטוב. בדרך זו ישב במארב־חסימה האוטריאד. באסיה של מרקוב, שבא לעזרתנו. מספר אנשי היה כ־50, אולם כולם כאחד אמיצי לב וחמושים היטב. שלוש מכוניות הסיור הגרמניות הראשונות עלו על המארב וחוסלו מיד. אולם מאחורי המכוניות התקדם טור של טנקים קלים ולא היה כל תיון להבנס בקרב אתם. בשים לב לנשק ולתחמושת שהיו בידי אנשי האוטריאד. ניתנה לו פקודת נסיגה ליער.

בשתגרמנים התקרבו למיודול היתה השעה עשר וחצי והאוטריאד שלנו התחיל בנסיגתו מהעיירה. במקום השארנו חמישה מחברינו שנפלו בקרב ואתנו נשאנו שניים עשר פצועים וביניהם סגן ספקד האוטריאד — קלוסוב. הקרב על העיירה ארך כארבע שעות וחצי ואבידות הגרמנים הגיעו לשלושים וארבעה. ברגעים האחרונים לפני עזבנו את העיירה שאלתי את מיכל יצחק, הידוע לו אם קומץ היהודים שנכלאו בניטר ברחו.

או לא? (במידול היו כשעה זו כ"ה נפשות. השש"עשרה — שש"עשרה משפחות שהגרמנים השאירו אותם בחיים כמזמנים או כעובדי"כפיה. מספר משפחות הובאו מגיסאות וויליקה. אושמיאנה וקובילניק). היו ביניהם חייטים, סנדלרים, רופא"שיניים מויליקה, שימסלביץ ואשה אחת כשם תמה יאסטשומב. בין השארים היתה גם גיסתי — שרשה חדש וחמשת ילדיה. (בעלה נהרג באקציה הראשונה במידול). רק שאלתי את מיכל יצחק ומחשבה עברה כבוק במוחי: לברוק האם ברחו הכלואים או לא? לא יכולתי לשער בנפשי שהם עדיין כלואים בגיטו. מתוך דחף פנימי פתחתי בריצה לעבר הגיטו ובעקבותי שניים מהברי: מיכל יצחק וביגם קרויניץ. הגדר סביב הגיטו היתה שלמה. במהלומות קת הרובה שברנו כמה לוחות וחדרנו פנימה לתוך החצר. ניגשתי לחלון אחד הבתים שהיה מחוסה בסדין. דפקתי בקת הרובה על החלון וקראתי: "יהודים! הישנו כאן מישו?" יד רועדת הטיחה את הסדין ומבעד לחלון ניבטו אלי זוג עיניים נפחדות. הכרתי את ליבל סבירסקי מקובילניק. בזרועותיו החזיק תינוק. צעקתי אליו: "למה תעמוד. הצל עצמך. הלא הגרמנים יהרגוך?" הסתכלתי מבעד לחלון ולנגד עיני נתגלו יהודים נוספים שהיו רובצים על הרצפה, ביניהם סברי משכבר הימים. פתחתי בצעקות: "קומו, התעורר, ברחו על נפשותיכם. כי סופכם קרוב. הגרמנים יחסלו אתכם!"

עם עבור התדהמה הראשונה כמו היהודים על רגליהם ופרצו ההוצאה. בעיירה עדיין ניטעו הדי הירות והחירות שלגו חיפו על נסיגתן. מרחוק נשמעו טרטורים של מרצי הסנקים המתקרבים והולכים. לאחר שכיוונתי את הבורחים על עבר ביצות יארמולין ולבית הקברות הנוצרי, חזרתי במהירות למחלקתי שהתעכבה בגלילי. מרחוק שמעתי צעקות: "היכן מפקד המחלקה?" והתשובה שבאה: "מוציא אנשים מהגיטו!" הצעקות היו של קלוסוב. מן מפקד האוטריאד.

כשהגעתי לאנשי שקלתי לאן לפנות. כי שריקות הכדורים שבאו מכיוון הסנקים. נשמעו כבר היטב. הסיטואציה היתה קשה. אולם הישועה באה מהיחידה שישבה במארב. לא הרחק מהגשר. כשהגיעו הסנקים למרחק של כמה מאות מטרים, הציתו אנשי המארב חבית זפת שנמצאה בקירבת מקום. העשן הסמיך שהתפשט אילץ את הגרמנים להצטר. ושהות זו שניתנה ניצלנו לנסיגה מהעיר. לכיוון ביצות יארמולין. תוך כדי ריצה פגע כדור בקלוסוב וכנראה שהוא חדר לריאותיו. הוא הספיק לצעוק: "נפצתי!" חסלנו אותו על גבי אלונקה והוצאנו אותו אל מחוץ לטות הירות. בנקודת איסוף הפצועים. בבית" והקברות הנוצרי. בדק אותו הרופא שציגלוב שקבע שקלוסוב נפצע פצעי מוות. הספקנו להביאו למקום חגייתנו ב"אי הנבות" ושם הוציא את נשמתו. קברנו אותו ביער והצבנו לו יד כדרך הפארטיזנים.

אנשי מחלקה ג' חזרו כולם בשלום. בחור יעדי מתגודד השני בשם קיזל נפל בקרב. מבין הבורחים מהגיטו נפצעה תמה יאסטשומב. כדור מרסק פגע ברגלה. רופא האוטריאד טיפל בה. חבש את פצעה ושם את רגלה בחבישה של קליפות עץ. (האשה נשארה בחיים וכפי שידוע לי היא הגיעה לישראל). כך הסתיים הקרב על מידול ב"1 בנובמבר 1942.

ה

...את התאריך של האחד בנובמבר 1942 אזכור עד סוף ימי. מאמין אני שתאריך זה נחרת גם בזכרונם של חברי לנשק בהיותו קשור בהצלחתם של שמונים וששת היהודים ממידול.

בכנס של האוטריאד, למחרת הקרב, קרא הקומיסאר את פקודת היום שכללה דברי הוקרה ותודה למפקדי היחידות ולפארטיזנים מתשורת. המחלקה שלי ואנוכי נמנינו בין הראשונים שזכו לכך. ברשימת המועמדים לעיטורי הצטיינות נכלל גם שמי ואכן נתכבדתי באות ההצטיינות של "הדגל האדום" — אותו קבלתי מיד עם סיום המלחמה (מספרו B 282156). בכך התחילה פעילותי כמפקדה של המחלקה היהודית האמיצה מספר שלוש.

לאחר הקרב במיודול גבר והלך יחס הכבוד למחלקה שלי שהוצגה לעתים קרובות כמסופת ליחידות אחרות. זכינו והטילו עלינו משימות חשובות ואחריות ביותר. ...בראשית שנת 1943 התקף האוטריאד כולו רכבת עמוסה צבא גרמני לא הרחק מהכפר נייקי. קרה המול לא שיחק לנו והמוקש שהוטמן מתחת לפסי הרכבת לא התפוצץ. התקפנו את הרכבת באש מקלעים ורובים וגרמנו לאגדרלמוסיה לאורך המסילה. מאז התחילו הרכבות להאיט מהלכן באותו קטע ולנהוג בזהירות מרובה. אולם לעתים קרובות היו הרכבות עולות על המוקשים הפארטיזניים.

...בינואר 1943 פתחנו במבצע "סיהור" נגד האיכרים שהקימו רשת ריגול מסועפת. בכפר ווריה תפסנו אחד מהם בשם וואסקה. לאחר הקירה מסר הלז את שמותיהם של יתר חבריו לרשת. באחד הלילות עצרנו את כולם לפי רשימת מדויקת שהיתה בידנו. במבצע זה השתתפה באופן פעיל המחלקה שלי וזאת משום שמפקדת האוטריאד רחשה לנו אימון ובטחה שנוכל לה למשימת זו. ואכן, לא אכזבנו...

...לאחר שהאוטריאד פנה שוב מזרחה פוררה המחלקה שלי ואנשיה שובצו ביחידות אחרות. נמניתי לספקד כיתה במחלקה מספר שלוש שמפקדה היה רומאנוב — טאטארי מבאשקיריה. בחודשי החורף האחרונים חנינו ביערות גאליבוקי ללא פעולה של ממש. בנינו מחפורות מרוחקות וסברנו שנאריך ישיבתנו בהן. אולם נקראנו לשוב שוב למורת. האביב של שנת 1943 התקרב ובא.

בחודשי ההמנוה לא ישבתי בחיבוק ידיים. רגש הנקמה לא נתן לי מנוח ולא נרגעתי עד אשר לא עשיתי מעשה. כפי שסיפרתי לעיל תובילו ארבעה מחברינו קבוצת פליטים מגיטו מיודול שמתציתת והשמדת ע"י הגרמנים. לאחר המעשה נודע לי שהבנייה היתה מלאכתו של אחד בשם רוסצקי מקאמין וסייעו בידו עוד כמה מאנשי הכפר. מיד לאחר הרצח יצאו למקום המעשה אנשי הכפרים והפשיטו מעל ההרוגים את בגדיהם ונעליהם. היו אלה בני משפחת נוביצקי ומשפחת סצ'רבט מבאקוניק וקאמין. היו בידנו ידיעות מדויקות ומפורטות על מעשיהם (האיכרים הלשינו אחד על השני). פניתי לקומיסאר הבריגדה סמצ'וק וביקשתי רשות לצאת לקאמין ולשלם לרוצחים כגמולם. הקומיסאר חיך ואמר: "אם נתחיל, לתגיש חשבונות' על מעשי רציחה ובגידה, הרי תשעים אחוז מתושבי המחוזות המערביים יהיו חייבים לפרוע אותם. אולם אם רצונך בכך צא לקאמין ותבא לכאן את רוסצקי, אם תצליח לתפסו. אשר ליתר, ראה הזהרתוך, אל תירח בהם. הרבץ בהם למען יזכרו ויזכירו לאחרים שלא לפשוט בגדים ונעליים מנרצחים".

רתמנו שלושה סוסים ועל המוחלות הושבתי עשרה בחורים כהלכה: מיציה, מיכל, אברהם ואליהו פרידמן, מנשה קופילוביץ, דוד גליזר, בינם קרויניץ. האסטונצ'יק, הירשל קנטורוביץ ואני. בהצות הלילה הגענו לכפר ודפקנו על דלתו של רוסצקי. בבית מצאנו וקנה אחת שהיתה לברד. כגראה שלאווניו של רוסצקי הגיעה השמועה שאנו יודעים מי

היה המדיע למשטרת דולהינוב על קבוצת הפליטים. הוא נמנע. איפוא, מללון בביתו הסתתר בדולהינוב או אצל שכניו. ואכן, לא הצלטנו לתפוס במבצע זה. אולם הכדור שהיה מיועד לו לא החטיא מטרתו לאחר שנה. מביתו של רוסצקי פנינו לבתיהם של בני משפחת גוביצקי. פרצנו את הדלתות ותבענו שיחזירו מיד את הבגדים והצעלים שהפשיטו מהרוגי מידול. מלכתחילה הכחישו מכל וכל שידם היתה בשוד ובכלל אינם יודעים במה המדובר. אולם כשפתחנו ב„מסכת מכות“ החלו הללו להוציא מארגזיהם בגדים מוכתמים בדם של הקרבנות, מגפי ילדים וחפצים אחרים. בראותנו את השלל עלה הדם לראשנו וברד של מכות רצה ירד עליהם. דוד גלייזר מצא באחד הבתים אלת-גומי שבקצה היתה צמודה משקלת של עופרת. הרוצחים טעמו את טעמו של „כלי“ זה במידה הראויה להתכבד בה. מלאכתנו ארכה שעות מספר המשכנו בה עד כלות כוחנו. אולם אף יריה אחת לא נפלה מצדנו. שלושה מהרוצחים נפחו את גשמתם בבית-החולים בדולהינוב ויתרם יזכרו אותו לילה עד דוד עשירי. מהבתים הוצאנו את כל אשר יכולנו להעמיס על המזולות. הזהרנו את אלה שהיו מסוגלים עדיין לשמוע שלמחרת בבוקר עליהם להסתלק לצמיתות מהכפר. אחרת יוצאו להורג. ואכן, כפי שנודע לנו נשמעו הללו לאזהרה ובשארית כוחותיהם גררו עצמם לדולהינוב.

היה לנו עוד חשבון אחד שצריך היה לפרוע אותו. בכפר דוברובקה, כליל סערת שלגים של חודש פברואר יצאנו: דוד גלייזר, מנשה קופילוביץ, מיציה פרידמן ואני לכפר שהיה מרוחק כשמונה קילומטרים מדולהינוב. בבית קטן, בטרקו של הכפר, גר הרוצח איגנליה. באחד מימי קציר חששה הוא פגש בביצה שבין דוברובקה וקאליצקה בחורה מדולהינוב בשם רייוה שמורקוביץ. איגנליה עצר את הבחורה, כפת ידיה ורגליה בחבלים והביאה לתחנת המשטרה בדולהינוב. הגרמנים והשוטרים צינו אותה עד מוות.

בהצוה דפקנו על דלת ביתו ואת הזקנה שפתחה אותה שאלנו על בעל הבית. היא השיבה שחולה הוא. אמרתי לה שנמצא אתנו „רופא מוסחה“ שיביא רפואה שלמה לחולה ורמזתי על דוד גלייזר (הוא היה לבוש במעיל צור ודומה היה לקומיסאר סובייטי). כשהסתכלנו היטב, נגלה לפנינו החולה שרביץ על התנור וראשו הכוש במנבת לחה. צווינו עליו לרדת מהתנור אולם הלו נאנח בשברון מותניים והתאונן על מחלת הטיפוס שפקדה אותו. בקיצור, אין בכוחו לרדת ולעזוב את התנור החם. רמזתי לבחורים ומנשה תפס בבגדיו והורידו ארצה.

דוד התחיל להפליא מכותיו באלת הגומי שלו ומנשה מסייע בידו. לאחר רגעים אחדים איבד איגנליה את הכרתה. כשהוא מתבוסס בדם, דלי מים קרים השיב את רוחו. רק אז סיברנו את אזנו על מה ולמה באנו „לבקר“, דרשנו ממנו שיחזיר את הכסף ששוד מרייוה שמורקוביץ. אולם נשארנו ללא תשובה. הרוצח היה על סף המוות. כל מכת שקיבל קצרה את חייו. במנת מכות הגונה כיבדנו גם את בתו — איכרה צעירה שרבעה במיטתה ויללה ככלב מוכה. בוקנה לא פגענו — תשמש זו כעדה חיה על שילם וגם. לפני שעזבנו את הבית השארנו פתק ובו כתבנו: הפארטיזנים היהודים מדולהינוב פרעו חוב ישן שהיו חייבים לרוצחה של רייוה שמורקוביץ. ישמש לקח זה כאזהרה לאחרים בבורא יומם לשלם על דם היהודים ששפכו.

כפי שנודע לנו לאחר מכן הגיעו למחרת היום שוטרים מדולהינוב והעבירו את בן בריתם לבית-החולים. בו נפח את רוחו. בתו נשארה בחיים והיא אשר סיפרה לרוצחי דולהינוב את אשר צפוי להם מידי הפארטיזנים היהודים. אולם בכך לא הושלמה המשימה

שנטלתי על עצמי. היתה בידי רשימה ארוכה של רוצחים. אולם ידי לא השיגה אותם בימים אלה. יומם הגיע לאחר מכן...

2.

במרץ 1943 נמנית כרב־סמל של בית־החולים החסיבותי. הקימונו בית נאה בתוך היער, לא הרחק מהכפר לסניקה. צילה סלוביצקי ודובה פאסמן עבדו בו כאחיות וכרופא מנתח שימש הד"ר שציגלוב ממינסק. לפקודתי הועמדו שנים־עשר פארטיונים שמילאו תפקידי משמר. טיפול בחולים ובפצועים. עלינו הוטלה גם תדאגה לחשיג כלי מיטה ולבנים לחולים. בעוד מספר הפצועים היה קטן ניתנה לי השהות לארגן את ביה"ח ולדאוג לצידו. הדבר נמשך עד ה־15 במאי 1943. באותו יום דיווחו סיירי הבריגדה שלתחנות הרכבת בודסלוב וקניאניניגה הגיעו יחידות צבא גרמני המתרכזות בדולהינוב וקריביצה. למחרת היום הסתבר שהגרמנים מתכוננים למתקפה על הבריגדה. כי נוסף לשתי התחנות שנוכרו לעיל הגיעו יחידות מונכרות של צבא גרמני לתחנות רכבת גוספות בקו ווילייקה—פולוצק—קרלובשצ'ינה. הגיעו אלינו אף ידיעות מהבריגדות הפארטיוניות שנמצאו אותה שעה מזרחית מאתנו. שלפיהן נראו ריכוזים גדולים של צבא גרמני. בין התחנות מינסק—בוריסוב—זמבין—קרוסקה. אל הצבא הגרמני הסדיר סופחו יחידות של אוקראינים מצבאו של וולאסוב.*

התכנות למתקפה נגד היחידות הפארטיוניות היו טובנות לאור העובדה שמבצעי החבלה גברו והלכו בכל רחבי בילורוסיה. לא עבר יום שרכבת לא תוספץ או שכביש לא ימוקש. לא עבר לילה שחיילים גרמניים לא יתקלו במארב של פארטיונים. או שחיל מצב קטן לא יותקף. הפיקוד הגרמני הגיע, כנראה, למסקנה שהפעילות הפארטיונית מהווה סכנה רצינית לצורפו של הצבא הגרמני. התחלטה היתה. איפוא, להשמיד את הפארטיונים בכל שטחי בילורוסיה.

המתקפה החלה ממזרח וממערב כאחד. מכיוון קו הרכבת מינסק—בוריסוב—סמולנסק ומכיוון ווילייקה—קריביצה—דולהינוב—דוקשיץ—גלובוקי—לז'סק. הכוונה היתה ברורה — לסגור בטבעת ברזל על יחידות הפארטיוניות ולהשמידן. לפי הערכתנו השתתפו במבצע זה 80 עד 100 אלף חיילים סדירים וחמושים במיטב הנשק. לצומת צידם היה צידנו דל ביותר ונורבות המון קטנות להחריד.

ממוסקבה הגיעה הפקודה לנטוש את העמדות בהן החזקנו ולסגת תוך קרבות־מאסף לכיוון ביצות פאליק ודומז'רביץ שהשתרעו לאורך של 80 קילומטרים בין בוגומיל לבודיסוב ופולוצק. עד האחד ביוני נסוגו כשש־עשרה בריגדות בלחץ הצבא הגרמני אל כיוון הביצות. כמה מהן נהלו קרבות־מאסף ביערות והקשו על הגרמנים מלחדור למעבי היערות של בילורוסיה. אולם עדיפותם הגדולה בכוח אדם ובציוד אילצו את היחידות הפארטיוניות לסגת תוך כדי חילופי יריות. השבילים והמשפולים מוקשו לפני שנעזבו. הגרמנים שילמו בקרבנות רבים תמורת התקדמותם...

בביצות הרגשנו עצמנו בטוחים יותר ותנאי ההתגוננות היו נוחים. אולם הרעב החל להציץ בצורה חקשה ביותר. את ביה"ח שלנו ביערות ליסניק חיסלנו ב־21 במאי ונסוגנו

* גנרל סובייטי שבגר ועבר עם יחידותיו לצדם של הגרמנים. לחם נגד הצבא האדום והתנועה הפארטיונית.

בעקבות הבריגדות אל כיוון הביצות. מדי יום ביומו גדל מספר המפצועים והוא הגיע לעשרות. ב־31 במאי הפסה הבריגדה עמדות הגנה בגדה המזרחית של הנהר ברדינה. את ביה"ח מיקמנו על אי בקטע המזרחי של הביצות. לא הרחק מהנהרות דיליפה ופיאסצ'נה. האי היה מכוסה יער והגישה אליו הייתה קשה. סביבו השתרעה ביצה טובענית. הגענו לאי לאחר שהתקנו גשרון מבולי עץ (לאחר מכן פירקנו אותו). אמנם מצאנו מקום נוח יחסית, אולם את בעיית המזון לא פתרנו. השאלה שהטרידה אותנו הייתה: כמה זמן יאלצו אותנו הגרמנים לשהות בין הביצות האלו? ברשותנו היו אותה שעה כשלושים קילוגרמים גריסין וכעשרים קילוגרמים צננים.

עוד באותו יום הגיעו אלינו הדי יריות מכיוון הנהר. ברור היה לנו שהגרמנים מתקרבים והולכים ועלינו לנטוש מקום מבטחים זה. לאחר התייעצות קצרה החלטנו לפלג את קבוצתנו — החולים והבריאים כאחד — לשלוש חוליות. את המפצועים קשה החלטנו להשאיר במקום ולהסוותו ככל אשר נוכל. עם חוליה זו ישאר תרופא שציגלוב. חוליה שנייה של מפצועים קל החלטנו למקם באי מוסוזה לא הרחק מהבריגדה ואתם את הרופא קוטלר. את החוליה השלישית, כיניהם מפצועים המסוגלים ללכת, הובלתי לעומקן של הביצות. צרפתי אלי את לייב מינצל, לייב שרייבמן, לייבה וישראל ראדושקוביץ. נחמה מהעיריה שארקובצ'ינה, דורה פאסמן וצילה סולוביצ'יק, הוקצבו לנו כמה קילוגרמים של גריסין וקצת צננים. בלב שבור נפרדנו משתי החוליות האחרות. המצב היה טראגי. הגנו מבוססים בביצה הטובענית ללא מצפן ומפה. מאכלנו — האזוב ומי המרמנה ומעלינו — השמים. הדו היריות מגיע מכל הכברים. וכשאנו שומעים יריות מהעבר האחד הגנו פונים לעבר השני, וחוזר חלילה. במשך תשעה עשר ימים העינו בין הביצות. מלאי המזון שהיה איתנו אפס מזמן וכיום החמישי פקד אותנו הרעב בכל אכזריותו. הגענו לאי קטן ובין העצים לקטנו עליהם ציץ ומילאנו בהם את כרסינו. כוחותינו הלכו וכלו. רגלינו לא נשאו אותנו. החלטנו בכל זאת להמשיך מתוך תקווה שמא נפגוש באדם חי שיוכל להשיב נפשנו. כשירדנו מהאי שקענו מחדש בביצה טובענית מכוסה אזוב. לאחר קילומטרים אחדים נתקלנו בשטח שהיה מכוסה בגרגרי יער. לרגע אורו עינינו — אלה יצילו אותנו ממוות ברעב. מלכתחילה ערב טעמם לחכנו. אולם לאחר יומיים שלווה נוכחנו להותנו שאין בהם כדי להצילנו. מחמיצותם של הגרגרים נסדקו לשונותינו וכל גרגיר שלקחנו לפינו ערב כאש גיהנום. עינויינו נמשכו עד ה־19 ביוני. מנותקים היינו מאדם, עוזבים לגמשותינו ומבלי דעת היכן אנו נמצאים ולאן פנינו מועדות. בקרשי שרכנו דרכנו ללא מטרה. כוחותינו הלכו וכלו. דענו כנרות והרגשנו את צעדי המוות המתקרב והולך.

באותו יום, בשעות לפנות ערב נדמה היה לנו שהדו היריות מסביבנו אף הוא דועך והולך. למחרת פסקו היריות כליל. אמרתי לחברי, שלדעתי הוסר המצור ועלינו לנסות ולהגיע חזרה למקום ממנו יצאנו. אולם כיצד נחזור וכוחנו אין אתנו? אולם על אף כל זאת נמלאנו אמונה ואומץ ואף עודדתי את חברי: "חזקו ואמצו. לנו בעקבותי ראוציא אתכם מכאן".

בהיותי תשוש ומבלי שאדע אל נכון לאן אכונן צעדי ביקשתי מחברי שיעזרו לי לספס ולעלות על עץ גבה — שמא אצליח להבחין ממרומים בסימני חיים בקרבתנו. אולם רק התחלתי לספס תקפה אותי סחרחורת ומצאתי עצמי שוכב מתחת לעץ. נוכחתי שאין בכוחי לנסות ולספס שנית והחלטתי לצאת לדרך — אל אשר ישאנו עינינו — כי אחרת ננוצח כאן ברעב.

נשען על מוט ורובי על כתפי, יצאתי לדרך חברי בעקבותי. כיוון הליכתי היה לדרום מזרח, מתוך מחשבה שכך נגיע לנהר ברוינת, ואם נגיע אליו נכוון את המסך דרכנו לפי הזרם. יום ה'20 ביולי עבר עלינו בהליכה ואל הנהר לא הגענו. עירודנו היחיד היה השקט ששרר בביצות. היריות פסקו לחלוטין. לפנות ערב הגענו לחלקת יער שאדמתה היתה טובענית דומה היה עלי שלפי סוגי העצים אין אנו רחוקים מהנהר. קבענו חניה מתחת לעצים והדלקנו מדורה עליה הרתתנו מי־ביצה מרופשים. תרדמה כבדה נפלה עלינו ורק עם שחר התעוררנו. שקט שרר מסביב ורק ציוץ הציפורים הפריע את הדממה. התקדמנו שוב מזרחה־דרומה עד שיצאנו מהיער העבות ונכנסנו ליער ליבנים צעירים. ושוב נעור בנו הבטחון שהנה הנהר קרוב אלינו. בעודנו נחים מתחת לעצים קראה אלי דורה פאסמן — הבט, אדם מתקרב אלינו.

קפצתי על רגלי וכדי הרובה הסעון, ואכן, בשביל צר מתקרב אדם הנראי על גבו צרור עטוף במטפחת אדומה כדרך האיכרים. צעקתי לעומתו: „עמוד, ידיים למעלה“ האיכר נבהל, הוריד מכתפו את הצרור והרים ידיו. ניגשנו אליו ולהפתעתנו הרבה נתגלה בצרור מסען של גריסין. ללא הרחוק נוסף צוותי להביא תרמיל ולתוכו שפכנו שני שלישים מהגריסין ושליש אחד החזרנו לאיכר. שיכנענו אותו שיודה לנו על השליש שקיבל. ללא אומר לקח האיכר את תלפו ויצא בשקט לדרכו. התחלנו בו במקום במלאכת הבישול שארכה יום תמים. לא היתה לנו הסבלנות לחכות עד שתתבשל הדגה וכבר בלענו אותה בעודה רותחת. רשוב שתחנו בבישול וחזור חלילה. לעולם לא אשכח את ה'21 ביוני 1943 שנחרת בלבי ובמחזי לאחר תשעה־עשר ימי הרעב והתעיה בביצות פאליק. ב'25 ביוני הגענו חזרה למקום הגיתנו הישן. לא הרחק מליסניקי וקרסנו.

הגרמנים תרסו עד היסוד את ביהמ"ש שלנו ושרפו את כל אשר היה בחוכו. לצרכי ביהמ"ש העמדה חוזה בודדת שעמדה בין שני הכפרים שהוכרו. התחלנו לארגנו מחדש ולרכו את אנשי שלוש החוליות שנותרו בזמנו. כולם נשארו בחיים, חלקם הבריאו וחזרו לאוטריאדים. אירגנו מחדש את צוות העובדים שהחל לספל בסצוצים שטרם החלימו. נכנסנו לשיגרה של חיי יום־יום. המזון היה בשפע והמנוחה היתה כשמן לעצמותינו. סופר לנו שהבריגדה שלנו נסוגה בהרכבה המלא אל הביצות. לאחר ימים אחדים, ב'4 ביולי היא הצליחה לפרוץ את טבעת המצור ולצאת שוב לעורף הכוחות הגרמנים התוקפים. לא הרחק מהכפר ד, בכביש שבין כוגומיל לפולוצק הצליחו עוד ארבע בריגדות לעבור דרך הפריצה ללא אבדות. פרט לכמה פצועים.

בהיותי רב־סמל של ביהמ"ש לא השתתפתי בקרבות. כי תפקידי מנע זאת ממני. הייתי כפוף למפקד הבריגדה ולראש המטה בלבד ולמעשה הרגשתי עצמי בלתי תלוי לחלוטין. ידי היו חופשיות. לפקודתי עמדו שנים־עשר בחורים אמיצי־לב וסמוסמעים. היו לנו כמה סוסים טובים. רתמות ואוכסרים. שוטטנו באיזור חופשיים לנפשותינו ללא מצווה ומפקד. חופש זה גיצלנו לפרעון חובות ישנים עם הרצחים סידיהם היו מגואלות בדם יהודים. הרשימה המלאה היתה בידנו...

ח.

...חשבון דמים מיוחד היה לי עם האחים טארהוביץ. לימים נודע לי, שלאחר התקפתנו הכושלת על דולחינוב, בסוף אפריל 1942, ברחו אמי הזקנה מהגיסו ואתה שתי בחורות צעירות: גטקה ראנקה קאצוביץ, בדרכם לפחוסט. שהיתה קרובה ליצרות בהם שכנו

הפארטיונים. הבחינו בהם שני האחים לשק ומיציק טארהוביץ שהודיעו על כך למשטרה דולהינב. יחד עם מפקד המשטרה המקומית הם השיגו את הפליטות והחזירו אותן לעיירה. בדרך היכו אותן מכות רצח ובבית הקברות היהודי ירו בהן. זמן רב לא השיגה אותם ידי. הללו עברו לגור בשכונות קרובה לעיירה שזוהתה מלאה וגדושה חיילים גרמניים ושוטרים מתנדבים. כל פעולה נגדם, בחנאים אלה, היתה כרוכה בסכנה רבה. נאלץ הייתי, איפוא, לחכות בסבלנות להזדמנות שתבוא לידי...

השני ברשימה, המיוחדת שלי היה מיכאיל פרוקלוביץ — מתיישב פולני — בריון מהגרועים ביותר ורוצח מועד. ידידו היו מגואלות בדם יהודים רבים שנרצחו בדולהינב. היתה עוד אחד: יאש רוסצקי מהכפר קאמין, הוא אשר הלשין בפני הגיסטאפו על פליטי גיטו מידול (כזכור נרצחו ארבעים מבין הפליטים בעקבות הלשנה זו...).

...יאש רוסצקי היה הראשון שפרע את החשבון. נודע לנו שהוא גר אצל קרובתו בחבת בודדת ע"י הכפר קאמינקא. יצאנו שלושתנו: ז'נקה מוחמד, דוסקה טאניקובסקי ואני לחפש את יאש. בחניצנו לבית. היתה הדלת פתוחה וכעלת הבית הסיקה את התנור. ז'נקה נשאר בחוץ כדי לסגור את בריחתו של יאש במקרה וינסה לעשות כן. נכנסנו בשקט לבית ומצאנו בחור כבן 20 רובץ במיטה. הוא ניסה להמלט, אולם איחר את המועד. למראה התמקלעים שבידינו הוא נכנע מיד והרים ידיו. דימקה נשאר לשמור עליו. במטבח הסמוך חקרנו את האשה מי האיש (למרות שזוהינו אותו). היא השיבה: זהו בני, כשאמרתי לה שעבור פשעי בנה היא תשלם בראשה. פרצת האשה בבכי והודתה שהאיש הוא בן־אחיו של בעלה ושמו יאש רוסצקי מקאמין. הנוהג ללון בביתה מתוך פחד. לשאלתי על מה ולמה הוא פוחד, השיבה: בכפר מספרים שהוא אשר מסר לגרמנים על קבוצת הפליטים מגיטו מידול. היא עצמה אינה יודעת דבר, אולם על כך מדברים בכפר. קשרנו את ידידו של יאש מאחוריו והוצאנו אותו מהבית. אמרתי לו: אם תתוודה על מעשיך תוכל לבחור לעצמך מיתה יפה ואם תסרב — נפשוט עורך מעליך בעודך חי. הבחור שתק ולא הוציא הגה מפיו. הובלנו אותו לאחד ממכרי — איכר מהסביבה וחקרנו אותו האם נכון הדבר שיאש הוא אשר הלשין. והאם הוא מזהה אותו. האיכר השיב בחיוב. הובלנו את יאש רוסצקי למקום בו נרצחו לפני שנה יהודי מידול. הסימנים של קבר האחים בו נטמנו החללים עדיין טריים היו. חורנו ושאלנו אותו המוכר לו המקום? אולם יאש הוסיף לשתוק. שתיקתו לא ארכה זמן רב... על אחד העצים הדבקנו גליון נייר ועליו היה כתוב לאמור: מות נבלים לבוגד. על החתום נוקמי העם.

...ואף תורם של בני טארהוביץ הגיע. באחד הימים נקראתי למטה הבריגדה. ראש המטה ייסקוב מבקש ממני שאסייע בידי פלוגת המטה (הסמונה על שמירתו ואספקתו) במבצע "משק" — שפירושו השגת אספקה ומזון לצרכי מטה הבריגדה המצפה לאורחים ואין לו במה לכבדם. באותם ימים, כעיצומו של חורף 1944 קשה היתה להשיג אספקה. מספר הפארטיונים גדל והרובות של המזון התדלדלו. הרהרתי קצת ועניתי לראש המטה: "קשה יהיה למצוא בקירבת מקום את הדריש. יש לנסות ולעשות את הדבר מערבה ממסילת הברזל. אולם הזמן קצר ותוך לילה אחד מן הצמנע הוא לבצע את המשימה. ישנה אפשרות אחרת. אם הוא יעמיד לרשותי עשרה — שנים־עשר פארטיונים מפלוגת המטה בנוסף לארבעה מאנשי. ננסה להגיע למבואות דולהינב ושם נבצע את המלאכה". תכניתי נראתה בעיני ראש המטה והוא אישר אותה.

בשעה שש בערב עמדו לפקודתי שנים־עשר איש מפלוגת המטה וכראשם מפקדה

צ'ומאקוב וארבעה מאנשי — כולם חסרשים כדבעי. בארבע מזחלות יצאנו לדרך בכיוון דולהינוב. תכנתי היתה להגיע למבואות העיירה הישר לביתם של הטארהוביציים, להוציא את עדר הפרות ואת הסוסים, להחרים את כל אשר נמצא בביתם (מהגזל שגזלו מיהודי דולתינוב). לאסור את האחים ולהובילם אתנו ליער כדי להוציאם שם להורג.

בשעה עשר בלילה הגענו לא הרחק מדולהינוב. סרנו אל ביתו של אחד מאיכרי הסביבה, מכרי משכבר הימים בשם ווארובקה. חקרנו אותו על הנעשה ונשמע בעיירה וספיו נודע לנו שברפתות של בני טארהוביץ רוכזו, ספחו הפארטיזנים, בהסותיהם של רבים מאיכרי הסביבה, (באותם ימים היו הפארטיזנים מהרימים את המזון מהאיכרים שישבו בעבר המערכי של הגבול הפולני-הסובייטי הישן, בעבר המזרחי לא היה כבר מה להתחריס). האיכר הוסיף וסיפר שעם ערוב היום מסתגרים הגרמנים והשוטרים במתחם המבוצר שלהם במרכז העיר ואינם עוזבים אותו עד שעות הבוקר. לדעתו יכולים אנו ללא חשש לחזור למבואות העיירה ולעשות את מלאכתנו.

בשעה אחת-עשרה בלילה הגענו לבית הגדול בקצה העיירה. העמדנו משמר מזויין בשני מקלעים קלים שהוצב כחסימה בדרך המובילה לעיירה. יתר האנשים ניגשו מיד למלאכה. פקדנו על יושבי הבית לפתוח את הדלת. לכסות את החלונות ולפתוח את הרפתות. ששה מאנשינו הוציאו את הבקר ואת הסוסים וארבעה אחרים החלו להוציא מהבית ולהעמיס על המזחלות את כל אשר מצאו בו. לאחר מחצית השעה הושלמה המלאכה. בסך-הכל החרמנו ארבע-עשרה פרות וששה סוסים, לחם, גריסין, בשר, מלח כרים וכסתות (מתשוד ששדדו בבתי היהודים בדולהינוב). על שני האחים טארהוביץ צוינו ללכת לפני השיירה.

לאחר שהתרחקנו כתצי קילומטר מהבית התכבדנו בהפגזת מרגמות. כנראה שהנשים הספיקו להדיע לחיל המצב על „ביקורנו“, ללא שהיות רבות פקדתי על שני האחים טארהוביץ לסור מהדרך ושני צרורות תת-מקלע שלי שמו קץ לחייהם. אל כיוון העיירה ממנה באה ההפגזה שלחנו שני צרורות ארוכים ממקלעינו הקלים וללא תקלה חזרנו לבסיס הבריגדה. במטה קיבלו אותנו בסבר פנים יפות ונדמה היה לי שמישימתנו בצעיה מהלכה, אולם למחרת היום נקראתי להתייצב במטה הבריגדה. כשהופעתי בפני מפקד הבריגדה אלוף-משנה פוקרובסקי, הופעתי לראות לצדו את מוסטנוב — מפקדה של הבריגדה ע"ש קוטווב. מוסטנוב היה ממנה על המחרו הפארטיזני קריביצה-דולהינוב. נחשתי שבראו לכאן קשור כמשהו אתי, כי פניהם של המפקדים לא היו כהמול-שלושום. ללא הקדמות נשאלתי מיד ע"י מפקד הבריגדה: „ממי קיבלת סמכות להוציא להורג שני אנשים מבין האוכלוסייה האזרחית השלוחה?“ לאחר תרעור קל השיבותי: „לא קבלתי רשות לכך מאף אחד. מצפוני הוא אשר ציווה עלי ורגש הנקם הוא אשר מילא ידי לעשות כן. נקמתי את נקמת דמה של אמי הזקנה ויתר בני עמי. הרוצחים האלה שאותם אתם מכנים בשם אזרחים שלוחים, רצחו את אמי, אחיותי ואחי וידיהם טבלו בדם יהודים עד מרפקיהם. מלאתי חובתי כבן נאמן לאמי ולעמי.“

מפקד הבריגדה פונה אלי ואומר: „הידיע אתה מכן התוצאות של ירייתך המטורפות? סיפקת חומר תעמולה לשונאיני המאשימים את התנועה הפארטיזנית ברצח ובשוד של אזרחים שלוחים“. עניתי לו: „לא היה לנו מוצא אחר. הופגזנו ע"י הגרמנים ולא יכולנו להובילם אתנו.“

מפקד הבריגדה ציווה על שלישינו לפרק את הנשק סעלי ולהושיבני במעצר. מסרתי את

אקדחי ותחת משמר וובלתי למעצר באחת המחפורות האפלות שבבסיס. מצב רוחי לא היה מרוטם ביותר. ועל אף הכל לא התחרטתי ולא הצטערתי על מעשי. הרהרתי בלבי: אם גם יעמידוני בפני בית-המשפט הפארטיזני עוד לא כלו כל הקצין. רבים הם ידידי טבין מפקדי היחידות. עברי הפארטיזני הוא ללא רבב וחירותי לא מועטות. ואם חלילה יגור עלי דין-מוות — אקבלנו מתוך הרגשה שאכן סלאתי חיבתי.

לאחר כמה שעות של ישיבה באפלה נפתחה דלת המחפורת ושוב נקראתי להתייצב בפני דרוז'נקו — מפקד „המחלקה המיוחדת” של הבריגדה. הכרתי היטב ואף הוא הכירני. בזמנו שכב פצוע בבית-ה' שלנו וטיפלתי בו כמיטב יכולתי. נחקרתי על-ידו ודברי נרשמו כחוק. לפני שנפרדתי ממנו בדרכי חזרה למעצר הוא פנה אלי ואמר: „סיגאלצ'יק, אל תפול ברוחך. יהיה טוב”.

לאחר שעותיים של ישיבה נקראתי להתייצב במחפורת של מפקד הבריגדה. בהכנסי לשם היתה המחפורת מלאה אנשים וביניהם מפקדים גבוהים של הבריגדה ואישים חשובים אחרים. קומיסאר הבריגדה פרפיצ'קו — לשעבר מפקד גדוד בצבא הסובייטי הסדיר, שהגיע לא מזמן ממסקבה פנה אלי בדברי תוכחה ומיסר: „הנך נאשם בפשע המור לדיני המוסר והמדיניות שלנו... אף אם האחים טארהוביץ חייבים היו מיתה, הרי המעשה שעשית על דעת עצמך הרס את האימון של האוכלוסיה האזרחית בדין הצדק של המשפט הפארטיזני... נתת בידי שונאינו תואנה להשחיר פניה של התנועה הפארטיזנית וכו' וכו'”. לאחר עשרים דקות של הטפת מוסר הוא סיים ואמר: „בשים לב לזכויותיך בהגנת המולדת ועברך הפארטיזני הננו סולחים לך הפעם. אולם ראה הזהרונך. אל תחזור על מעשיך אלה כי ידוע לנו שעשית דין לעצמך במקרים אחרים. אל תשחק באש — שלם תשלם על כך את מלוא המחיר”. אקדחי הוחזר לי ושבתי לתפקידי בבית-ה'.

...כרב-סמל של ביה"ח לא לקחתי יותר תבל במבצעים הקרביים שערכת הבריגדה מסוף שנת 1943 ועד ה'26 ביוני 1944 — היום בו נפגשו הבריגדות הפארטיזניות עם יחידות הצבא האדום ביצרות פאליק. אולם בין שני התאריכים האלה עבר עלינו המצור השני שערך הצבא הגרמני נגד הבריגדות הפארטיזניות.

ט.

במחצית מאי 1944 נערך הצבא הגרמני לקראת נסיונו השני להשמיד את הכוחות הפארטיזניים ביצרות בילורוסיה. מלומדי נסיון מהמתקפת בשנה הקודמת. ששלחה להם בדמים מרובים. נקטו הגרמנים הפעם בשיטות יעילות יותר. לקראת המבצע הם ריכזו כ-120 אלף חיילים סדירים. כנראה שהם חשו את קצם הקרב ובא והחליטו לכן „לטהר” את דרך נסיגתם ולהבטיח את עורפם. הם ידעו היטב מה צפוי לכוחותיהם הנמוגים מתיגרת ידם הקשה של הפארטיזנים. יחידות גדולות של צבא גרמני החלו להתפוס עמדות לאורך קו מסילת הברזל מולדצ'ינ-פולוצק. מצד אחד, ובקו מולדצ'ינ-מינסק-בוריסוב-קריפקה-טאלוצ'ין-ויטבסק ופולוצק מצד שני. בדרך זו סגרו כבטבעת על היחידות הפארטיזניות במזרחה של בילורוסיה. יחידות אלו מנו אז כ-100 בריגדות ומספר אנשיהן היה בערך כמספר החיילים הגרמנים שצרו עליהם. אולם צידוד חית דל ללא שיצור לעומת צידוד של הצבא הגרמני הסדיר ומקורות האספקה המזון היו דלים עוד יותר. מטרחת העיקרית של הגרמנים היתה לדחוק את חבריגדות הפארטיזניות לעבר ביצות פאליק דוידוביץ. לסגור עליהן מכל העברים. לנתק את קווי האספקה ולהרעוב אותן עד מוות.

כבר בימים הראשונים של המצור התחילו הבריגדות שחנו לא הרחק מקו החזית המזרחית (וויטבסק—סימנה—טאלרצין—פולוצק—אושץ) לסבול הרפת רעב.

ב־25 במאי 1944 החלו היחידות הגרמניות להתקדם מכל העברים ולסגור את טבעת המצור. כל מקום שנעזב ע"י הפארסיונים ונכבש על־ידם הפך למתחם מבוצר. בכל הדרכים והכפרים הוצבו משמרות כבדים שהיו מזוינים במקלעים כבדים וכסיוע — טנקים קלים, מטוסקבה הגיעה תפקודה לסגת תוך כדי קרבות מאסף. בהמשך נאמר בפקודה על מיקוש הדרכים והשבילים, על גדיעת עצים לחסימת דרכים ועל אמצעים אחרים שיש לנקוט למען להכביד על תנועת כלי הרכב ועצירתם. ב־25 במאי 1944 נכנסה הבריגדה שלנו בקרב עם הכוחות הגרמנים בקו פוקוט—סטריקאמין ובאקניק. לא הרחק מהגבול הסובייטי־פולני הישן. באותו איזור עמדו הגרמנים לצלוח את הוויליה כדי לחדור ליערות שבמזרח. לטעשה תפסו כל הבריגדות עמדות הגנה במבואות היער וקידמו את פני האויב באש. אולם הגרמנים הטילו לקרב אירונים וארטילריה כבדה וכמובן שידם היתה על העליונה. על אף הכל החזיקו מעמד הבריגדות ע"ש זלזניאק. קוטרווב ופרוזנה במשך ארבעה ימים רצופים על גדות הוויליה ולאורך קו היערה: ליסניק, חודאקי, ראנווין וסרשקובו. אולם לאחר ארבעה ימי התגוננות נאלצו הבריגדות לסגת. דרכי הנסיגה מוקשו. עצים הוטלו וחסמו את השבילים והדרכים. דרך התקדמותם של הגרמנים לא היתה סוגה בשושנים...

ב־20 במאי 1944 קיבלנו פקודה להיות נכונים להעתקת ביה"ח. לרשותי הוצמדו שלושים עגלות להעברת 22 פצועים ו־14 חולי הטיפוס שהיו אותה שעה בביה"ח. כן צויתי לקחת אתי בקר לבשר ואספקה אחרת ככל אשר אוכל. זימנתי את צוות עובדי ביה"ח וסרתתי להם את תוכן הפקודה שקיבלנו. שפירשה המעשי היה עזיבת המקום ונסיגה אל עבר ביצות פאליק. בראש וראשונה העמסנו את מצרכי המזון כדי ארבע עגלות (הייתי מלווה נסיון מימי המצור הראשון). כי ידעתי שהנשק הטוב ביותר בשעת מצור הוא המזון. מרב־סטל הבריגדה קבלתי גריסין, אפונה, קמח, סלח וכד'. שניים מעוזרי טיפלו בעשרים ושניים בני בקר שלקחנו אתנו. לחלק מהפצועים התקנו קביים והרופא החליף את התחבושות לכל הפצועים. את החולים קשה העמסנו על אלונקות שהתקנו על העגלות. השיירה שמנתה שלושים עגלות עמוסות חולים, פצועים ומזון יצאה לדרכה מזרחה בכיוון ביצות פאליק.

למחרת היום הגענו לכפר א. באזור בוגוסיל שהיה מרוחק מנהר ברזינה כ־20 קילומטר. ערכנו חניה בכפר. האכלנו את החולים והפצועים ולפנות ערב יצאנו שוב לדרך. נמנענו מלנוע לאור היום מחשש התקפת של אירוני הסיור הגרמניים שחגו מעלינו ללא הפסק. שיירה כשלנו עלולה היתה לשמש מטרה מצוינת למקלעים ופצצותיהם.

בחצות הגענו לכפר גאבורוק לא הרחק מהברזינה. מטקום זה היה עלינו להתקדם ולהגיע להגיה שנקבעה לנו בסירות. לפנינו עמדה צליחת הנהר ליפה ומהגדה המזרחית שלו להגיע למערה־היער הגדול סטארינה וממנו להמשיך לביצות פאליק ודובוביץ.

בכפר גאבורוק הרגשנו עצמנו כבכיתנו. בכפר זה שהתה בהי כשנה תמימה אצל האכר ויריבו־הדוקה. האכרים קבלו אותנו בסבר פנים יפות. את הפצועים אכסנו בבתיהם ואת חולי הטיפוס ריכזו בבית גדול שהועמד לרשותנו. על יד הבית העמדנו משמר קבוע לבל יתקרבו אליו מחשש התדבקות התחלתית לתכנן את העברתם של הפצועים והחולים אל מערה־היער סטארינה. באתי בדברים עם אחד האכרים. בעל סירה דייג מוטחת שדרכי הנהרות היו נהירים

לו ככף ידו, הוסכם בינינו שלמהרת היום נתחיל בהעברת השיירה אל מעבר לנהר בכון למערה היער.

... התכנית ברצעה בשלמותה וצליחת הנהר עברה ללא תקלה. מידי יום ביומו גדל מספר פצוץ הבריגדה שנסוגה תוך כדי קרבות. מספר הפצועים הגיע ל-58 וחולי הטיפוס ל-14. הצוות מנה כ-25 עובדים, ביניהם ארבע אחיות, רופא וחובש. על אלה נוספו עשרה קשישים שנסתמחו לבריגדה, רובם יהודים. (קבוצה זו צורפה אלינו). יחד מנתה השיירה כ-100 איש. לאחר ששה ימים נסתיימה ההעברה והכל רוכז במערה היער, עמדנו בפני הבעיה כיצד להתקדם להוך שטח הביצות ולהתרחק מהמערה שכיבושו היה צפוי ע"י הצבא הגרמני (הנסיון של אשתקד היה חרות בזכרוננו). החלטתי להעביר את "הכבודה" אל אחד האיים שבלב הביצות. אולם משימה זו הייתה קשה ביותר. הביצות היו טובעניות וההליכה בהן הייתה קשורה במאמצים בלתי אנושיים. התקנו גשרי קורות לאורך של קילומטר וחצי ולאט לאט העברנו את הפצועים, החולים, הקשישים ומלאי המזון אל האי. באחד ביוני הושלמה המלאכה. האי היה מוגן משלשת עבריו בנהרות ברוינה, ליסה וסיסצ'נקא. ואמנם כ"3 ביוני תפסו צנחנים גרמניים את מערה היער סטארינה. הפארטיזנים נאלצו לסגת אל מעבי הביצות הטובעניות. לאחר שהצנחנים הקיפו כעין ראש גשר במערה היער, כפו הגרמנים על אחי הסביבה להתקין דרך על פני הביצות מכיוון דרך המלך לבוגומיל אל המערה. הדרך שאורכה הגיע לכדי 6 קילומטרים הייתה עשויה במתכונת של גשרי קורות מגזעי עצי לבנה שהונחו על שטחי הביצות. תוך ימים אחדים והתקנה הדרך והגרמנים תחלו להציב במערה היער תותחים וטרגמות בעלות ששה קנים. המבצר הפארטיזני שימש כבסיס לכל היחידות הפארטיזניות באזור זה נפל לידי הגרמנים...

... האי שלנו היה מרוחק, כאמור, בקילומטר וחצי ממערה היער. כשסיימנו את ההעברה פרקנו את גשר הקורות והגרמנים עצמנו בטוחים ביותר בין הנהרות והביצות הטובעניות. ארבו של האי היה כ-400 מטרים ורחבו כ-300 מטרים. את הפצועים קשה השכננו באהל שהקיימנו (מאברון גדול שלקחנו בזמנו שלל משיירה גרמנית). יתר האנשים התקינו לעצמם סוכות, מנסחות יפה, עשירות מגורי עצים וקליפות. חיינו "הסדירים" באי התנהלו מתחת ללועז של האויב. משהיה שש בבוקר ועד שעות הערב לא פסקו הגרמנים מלהרעיש ולהפגין את שטחי הביצה ואליהם נוספו הצורות הארוכים ממקלעי המסרשמידים שחנו פעלינו ללא הרף. מדי לילה היו מגיעים אלינו קולות הרמקולים שמהם נשמעה הדרישה החוזרת ובשנית לפארטיזנים להכנע. כי אחרת צפוי להם מוות מרעב. ואכן היה יסוד לאיום זה. הדרכים מסביב לביצות היו תסומות ע"י משטרות כבדים של הצבא הגרמני. כל דמות חשודה שהופיעה בטווח ראיתם שימשה כמטרה למקלעים...

... הרעב עשה שמות בין היחידות הפארטיזניות. כמה מהבריגדות ניסו לפרוץ את המצור אולם לא הצליחו בכך. הבריגדה ע"ש קוסטוב איבדה כששים אחוזים מאנשיה בנסיונה לפרוץ את המצור בקרבת הכפר מאקובקה. הגרמנים ביצרו עמדותיהם לעוסק וכל פריצה הייתה נתקלת בקו הגנה נוסף. אולם פריצות יאוש אלו שמשו כמוצא יחיד להמלט ממוות ברעב. בחריפות יתר הבינותי אז את הפסוק "טוב הללי חרב מחללי רעב". הרגשתי אז במוחש תוצאות רעב מהן...

* עברית במקור.

... קשה לתאר את מראות האנשים מוכי הכפן ששוטטו בין הביצות בתורם אחר דבר נאכל. אוזב ועשבים, טלפיים של בהמות מצאו דרכם לאלפסים של הרעבים. מצבנו היה טוב יחסית, משל אחרים. הבאנו לאי כשבעה-עשר ראשי בקר ועשרה שקי גריסין. החלוקה היתה קפדנית ומסודרת ולא סבלנו רעב. אולם המצב היה כלאחר יאוש.

אלמלא האופנסיבה הסובייטית הגדולה שנפתחה ב־24 ביוני 1944, היו מתי הרעב בין הפארסיזנים בביצות פאליק דומז'בין רבים מספור. והנס קרה ביום ה־24 ביוני, אנו לא זרענו. כמובן, על המתקפה הגדולה שהחלה. בליל ה־25 ביוני שמענו רעש של אירונים שהנו מעל למערה-היער ולאחר מכן הגיעו לאונינו הדי התפוצצויות אדירות מכון זה. ניחשנו שאלה הם אירונים סובייטיים המטילים פצצותיהם על קרי הגרמנים. למחרת היום, הבחנו בתנועת מכונות שעשו דרכן לכוון הורבא-ברודי.

קשה היה להאמין שהגאולה קרובה וזכותנו להיות תוחזר לנו. מנותקים מתעולם וישובים על אי בחדר בין ביצות שאין להן סוף נדמה היה לנו שהכל אבוד. עוזי ימים מספר ומלאי המזון שלנו אף הוא יכלה ומה נעשה עם האנשים האומללים העומדים על סף ההתמוטטות. קסועי יד ורגל?

... זיק של תקווה עדיין תבהב בלבי ונסייתי לנחם את אנשי ולהפיח בהם רוח של תקווה ואמונה שהנה קרוב היום ונצא מהביצות האדורות האלו. ואכן, יום ה־25 ביוני שונה היה מהימים שקדמו לו. עם זריחת השמש פסקו היריות ורעש מנועי מכונות וקרקוש אופני עגלות הגיעו לאונינו. לא היינו בטוחים שאכן הוסר המצור והגרמנים נסוגים. השקט שהשתרר מסביב בבית-אחת בישר שינוי — הלטובה או לרעה?

עם ערוב היום החלטתי לנסות ולהתקרב אל מערה-היער כדי לבחון את המצב. אחי יצא דימקה טאריקובסקי — פארסיזן עשוי ללא חת. בוססנו בטי המרמנה התקרבתנו בזהירות למערה-היער. להפתעתנו הרבה ניגלו לעינינו ערמות של רמץ הם ממדורות שבערו לא מזמן. מסביב מצאנו שיירי בגדים וחפצים שנשדדו מתושבי הכפרים הסמוכים וחלקי ציוד ברמני שהועלה באש. הבינונו מיד שהגרמנים עזבו את מערה-היער והוא חזר לבעלות הפארסיזנים. ירינו שני צרורות ארוכים מתת-מקלעים שלנו כאות וכסימן לחברינו באי. שהמצור הוסר. מיד שמענו יריות מרובים ומתת-מקלעים שבאו מכון האי שלנו. צעקות „תחי החרות“ מלאו את האויר.

חברי ואני התחלנו מיד במצוות „בדיקת חמץ“ בחפירות שנעזבו ע"י הגרמנים (כנראה שמתוך חשש להתקפה נגד מצד הפארסיזנים התבצרו הגרמנים בחפירות ובמוצבים חזקים). פתחנו בחיפושים אחרי דברי אוכל וסיגריות. בכל הפירה מצאנו שיירי לחם ובדלי סיגריות שחזו יקרים בעינינו ממזון ומזחב. סבל המעשנים, שטעם סיגריה לא בא לפיהם במשך זמן רב היה ללא נשוא. כשהבאנו את בדלי הסיגריות שאספנו, לא היה קץ לשמחתם של המעשנים. הם נישקו אותנו על כל בדל סיגריה שקבלו... למחרת היום שמענו את טרטורם של מנועי הטנקים הסובייטיים הכבדים. קשה היה להאמין שבעקבותיהם צועד הצבא האדום האדיר.

... בחרתי בשלושה בחורים אמיצים ושלחתים לסייר את הדרך שבין חולופניץ ובוגומיל — כ־8 קילומטרים ממקום הנייתנו. לאחר כמה שעות חזרו הסיירים וכידם מכורקה. שימורים וגריסין. מפיהם נודע לנו שהצבא האדום זורם מערבה...

... לאחר ימים אחדים עזבנו מאחורינו את היערות העבותים ואת הביצות הסובבניות והשמש החלה לזרוח מחדש מעל ראשינו...

כשחזרנו למקומותינו הישנים ביערות מאלינובקה וליסניק מצאנו את עיי המפולת של ביה"ח. אולם לא היה לנו צורך בו. הצבא האדום הגיע לביאליסטוק וגרדנו וביצרות שוטטו במקומנו חיילים גרמניים שנקרעו מיחידותיהם ושטרים שברחו מהעיירות. הגבורים מאתמול, שהראו את נחת זרועם על אנשים, נשים וטף חסרי מגן, זרמו במחנותיהם לשבי כששניים-שלושה פארטיזנים שוטרים על 200—300 איש. לקריאה ראשונה היו מרימים ידיהם ומתחננים על נפשם. בראותם פארטיון אף לא חיכו לקריאה ונכנעו מיד. ידוע ידעו שאין רחמים בלבם של הפארטיזנים...

עד יומי האחרון אזכור את יום שובנו לעיירת מולדתנו — דולחינוב. יחד אתי הגיעו לעיירה: לייב שרייבמן, לייבל פאלאנט, אברהם פרידמן, גרשון לנקין ודוד סירמן. העיירה הפכה לעיי מפולת ואין אף יהודי אחד בה — פרט לפארטיזנים שחזרו אליה. הרוצחים מבין תושבי העיירה נמלאו פחד ואימת מוות בהוודעם שסיגלצ'יק וחבריו חזרו לעיירה. ואכן עשינו את אשר יכולנו כדי להשתיק את הכאב שננעץ בלבנו כקוץ ממאיר... בית אבי נהרס עד תומו ואפילו את אבני היסוד לא מצאתי. עשב פרא צמח ועלה על ההריסות...

מאידש — א. ברעם

תעודת על עיסור, "הדגל האדום"

א. סטולצקי בתור מנהיג

תעודת על עיסור מנהיג

SUMMARY

BOGUSHIA

This is the story of the childhood of a Jewish baby who was abandoned on a street in Poland during the days of the Holocaust. A Polish woman, who accidentally came upon the "crying bundle" next to a fence on a cold October morning in 1942, brought her home, adopted her as a daughter, and raised her despite all of the risks throughout the days of the war.

The story of this girl — Shifra Kotzer, a member of Kibbutz Sha'ar Hagolan, and a mother of three children — was told in a series of letters by the rescuing "mother", Leokadia Yeromirski, at the request of Shifra's husband, Yoram Kotzer, a kibbutz son.

These letters, which were sent from Vroslav (Poland) 20 years after the events, are a great and moving human document, filled with love and unlimited self-sacrifice. This is also a very honest and convincing testimony from a lonely woman, whose husband was arrested and sent to Auschwitz, who was criticized by her family, who had to battle for her daily wages and her daily bread, who took a courageous stand against a hostile environment, in order to defend that which was most dear to her — her little Jewish daughter.

FROM THE MEMOIRS OF A PARTIZAN — YA'ACOV SEGALCHIK

This witness wrote in this broad ranging testimony a record of the period from the outbreak of the war between Germany and the Soviet Union, up until the liberation.

It includes a description of the life and annihilation of the community Delhinov (his birthplace) in White Russia, as well as the fate of the other Jewish towns in the area (Minsk, Glogok, Postav and others). The author, after a number of attempts and failures, succeeds in organizing a group of youth and takes them out of the Ghetto (right in the middle of one of the Nazi's deportations actions) in April 1942, and they are accepted in a partizan unit in the forests of Byelorussia. Eventually, after the Jews have proven themselves to be courageous fighters, the command establishes a special Jewish unit inside of the division, and Segalchik is appointed its commander. This unit is credited with having carried out many daring acts of sabotage, fighting, and acts of revenge against murderers of Jews in the area, etc.

However, a unique chapter, which is worthy of special mention, is the testimony of the organized rescue activities which were carried out in order to save the remaining Jews in the Ghettos, in order to bring them out to the forests. The witness relates that many of these Jews (and this includes women and children) were carried past the frontlines into the Soviet Union — a distance of 500 kilometers.

Ya'acov Segalchik, together with his wife (who was a member of one of those groups) immigrated to Israel in 1958 after going through many hardships after the liberation.

THE MONEY FORGERS IN ZAKSENHAUSEN — M. BURGER

M. Burger was born in Slovakia in 1917, his profession — printer. He was arrested by the Gestapo in Bratislava and brought to Auschwitz. In 1944, he was transferred along with 10 other prisoners who were also printers to the Zaksenhausen